

श्री स्वाभिनारायणो विजयतेतराम्

भाकंडेय

पुराण 3

अग्राक्षालितपादेषु प्रविशत्सु महानसं ।
 खलेषु गोष्ठेषु च वै द्रोहो येषु गृहेषु वै ॥ ९८ ॥
 तेषु सर्व्वं यथान्यायं विहरन्ति रमन्ति च ।
 भ्रामण्यास्तनयस्त्वेकः काकाजङ्घ इति स्मृतः ॥ ९९ ॥
 तेनाविष्टो रतिं सर्व्वो नैव प्राप्नोति वै पुरे ।
 भुञ्जन् यो गायते मैत्रे गायते हसते च यः ॥ १०० ॥
 सन्ध्यामैथुनिनञ्चैव नरमाविशति द्विज ।
 कन्याचयं प्रसूता सा या कन्या ऋतुहारिणी ॥ १०१ ॥
 एका कुचहरा कन्या अन्या व्यञ्जनहारिका ।
 तृतीया तु समाख्याता कन्यका जातहारिणी ॥ १०२ ॥
 यस्या न क्रियते सर्व्वः सम्यक् वैवाहिको विधिः ।
 कालातीतोऽथवा तस्या हरत्येका कुचद्वयं ॥ १०३ ॥
 सम्यक् श्राद्धमदत्त्वा च तथानर्च्यं च मातरं ।
 विवाहितायाः कन्याया हरति व्यञ्जनं तथा ॥ १०४ ॥
 अम्यञ्जुभून्धे च तथा विधूपे सृतिकागृहे ।
 अदीपशस्त्रमुपले भूतिसर्पपवर्जिते ॥ १०५ ॥
 अनुप्रविश्य सा जातमपहृत्यात्मसम्भवं ।
 श्लक्ष्णप्रसविनी बालं तत्रैवोत्सृजते द्विज ॥ १०६ ॥
 सा जातहारिणी नाम सुघोरा पिशिताशना ।
 तस्मात् संरक्षणं कार्य्यं यत्नतः सृतिकागृहे ॥ १०७ ॥
 स्मृतिञ्चाप्रयतानाञ्च भून्ध्यागारनिषेवणात् ।
 आगहन्ति सुतस्तस्याः प्रचण्डी नाम नामतः ॥ १०८ ॥

पौत्रेभ्यस्तस्य सम्भूता लीकाः शतराहस्रशः ।
 चण्डालयोनयश्चाष्टौ दण्डपाशातिभीषणाः ॥ १०६ ॥
 क्षुधाविष्टास्ततो लीकास्ताश्च चण्डालयोनयः ।
 अभ्यधावन्त चान्योन्यमत्तुकामाः परस्परं ॥ ११० ॥
 प्रचण्डो वारयित्वा तु तास्ताश्चण्डालयोनयः ।
 रामये स्थापयामास यादृशे तादृशं शृणु ॥ १११ ॥
 अद्य प्रभृति लीकानामावासं यो हि दास्यति ।
 दण्डं तस्याहमतुलं पातयिष्ये न संशयः ॥ ११२ ॥
 चण्डालयोन्योऽवसथे लीका या प्रसविष्यति ।
 तस्याश्च सन्ततिः पूर्वा साच सद्यो न शिष्यति ॥ ११३ ॥
 प्रमूते कन्यके द्वे तु रत्नीपुंसोर्वीजहारिणी ।
 वातरूपामरूपाञ्च तस्थाः प्रहरणन्तु ते ॥ ११४ ॥
 वातरूपा निषेकान्ते सा यस्मै क्षिपते सुतं ।
 स पुमान् वातशुक्रत्वं प्रयाति वनितापि वा ॥ ११५ ॥
 तथैव गच्छतः सद्यो निर्वीजत्वमरूपया ।
 अस्नाताशी नरो योऽसौ तथा चापि वियोगिनः ॥ ११६ ॥
 विद्वेषिणी तु या कन्या भृकुटीकुटिलानना ।
 तस्या द्वौ तनयौ पुंसामपकारप्रकाशकौ ॥ ११७ ॥
 निर्वीजत्वं नरो याति नारी वा शौचवर्जिता ।
 पैशुन्याभिरतं लोलमसज्जलनिषेवणं ॥ ११८ ॥
 पुरुषद्वेषिणञ्चैतौ नरमाक्रम्य तिष्ठतः ।
 मात्रा भ्रात्रा तथा मित्रैरशीष्टैः स्वजनैः परैः ॥ ११९ ॥

विद्विष्टो नाशमायाति पुरुषो धर्मतोऽर्थतः ।
 एकस्तु स्वगुणाँल्लोके प्रकाशयति पापकृत् ॥ १२० ॥
 द्वितीयस्तु गुणान् मैत्रीं लोकस्थामपकर्षति ।
 इत्येते दौःसहाः सर्व्वे यश्रणाः सन्ततावथ ॥
 पापाचाराः समाख्याता यैर्व्याप्तमखिलं जगत् ॥ १२१ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे दौःसहोत्पत्तिरामापनं नाम ॥ ५१ ॥

दिगञ्चाशोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्येष तामसः सर्गो ब्रह्माणोऽव्यक्तजन्मनः ।
 रुद्रसर्गं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ १ ॥
 तनयाश्च तथैवाष्टौ पत्न्यः पुत्राश्च ते तथा ।
 कल्पादावात्मनस्तुल्यं सुतं प्रध्यायतः प्रभोः ॥ २ ॥
 प्रादुरासीदथाङ्गेऽस्य कुमारो नीललोहितः ।
 रुरोद सुखरं सोऽथ द्रयंश्च द्विजसत्तम ॥ ३ ॥
 किं रोदिपीति तं ब्रह्मा रुदन्तं प्रत्युवाच ह ।
 नाम देहीति तं सोऽथ प्रत्युवाच जगत्पतिं ॥ ४ ॥
 रुद्रत्वं देव नाम्नासि मा रोदीर्घैर्यमावह ।
 एवमुक्तस्ततः सोऽथ सप्तशत्वी रुरोद ह ॥ ५ ॥

ततोऽन्यानि ददौ तस्मै सप्त नामानि वै प्रभुः ।
 स्थानानि चैपामष्टाजां पत्नीः पुत्रांश्च वै द्विज ॥ ६ ॥
 भवं सर्व्वं तथेशानं तथा पशुपतिं प्रभुः ।
 भीमसुग्रं महादेवमुवाच स पितामहः ॥ ७ ॥
 चक्रे नामान्यथैतानि स्थानान्येषाञ्चकार ह ।
 सूर्य्यो जलं मही वह्निर्वायुराकाशमेव च ॥ ८ ॥
 दीक्षितो ब्राह्मणः सोम इत्येतास्तनवः क्रमात् ।
 सुवर्च्वना तथैवोमा विक्रेशी चापरा खधा ॥ ९ ॥
 खाहा दिशस्तथा दीक्षा रोहिणी च यथाक्रमं ।
 सूर्य्यादीनां द्विजश्चेष्ट रुद्राद्यैर्नामभिः सह ॥ १० ॥
 शनैश्चरस्तथा शुक्रो लोहिताङ्गो मनोजवः ।
 स्कन्दः सर्गोऽथ सन्तानो बुधश्चानुक्रमात् सुतः ॥ ११ ॥
 एवमाकारो रुद्रोऽसौ सतीं भार्य्यामविन्दत ।
 दक्षकोपाच्च तत्याज सा सती स्वं कलेवरं ॥ १२ ॥
 हिमवद्बहिता साभूच्चोनायां द्विजसत्तम ।
 तस्या आता तु मैनाकः सखाभोधेरनुत्तमः ॥ १३ ॥
 उपयेमे पुनश्चैनामनन्यां भगवान् भवः ।
 देवौ धाताविधातारौ मृगोः स्थातिरसूयत ॥ १४ ॥
 श्रियञ्च देवदेवस्य पत्नी नारायणस्य या ।
 आयतिर्नियतिश्चैव भेगेः कन्ये महात्मनः ॥ १५ ॥
 धाताविधात्रोस्ते भार्य्यं तयोर्ज्जीतौ सुताबुभौ ।
 प्राणश्चैव मृकण्डुश्च पिता मम महायशः ॥ १६ ॥

मनस्विन्यामहं तस्मात् पुत्रो वेदशिरा मम ।
 धूम्रवत्यां ममभवत् प्राणस्यापि निबोध मे ॥ १७ ॥
 प्राणस्य द्युतिमान् पुत्र उत्पन्नस्तस्य चात्मजः ।
 अजराश्च तयोः पुत्राः पौत्राश्च बहवोऽभवन् ॥ १८ ॥
 पत्नी मरीचेः सम्भूतिः पौर्णमासमसूयत ।
 विरजाः पर्वतश्चैव तस्य पुत्रौ महात्मानः ॥ १९ ॥
 तयोः पुत्रांस्तु रक्षिष्ये वंशसंकीर्तने द्विज ।
 स्मृतिश्चाङ्गिरसः पत्नी प्रसूता कन्यकास्तथा ॥ २० ॥
 शिनीवाली कुहुश्चैव राका भानुमती तथा ।
 अनुसूया तथैवाचेर्जज्ञे पुत्रानकल्पान् ॥ २१ ॥
 सोमं दुर्वाससश्चैव दत्ताचेयञ्च योगिनं ।
 प्रीत्यां पुलस्त्यभार्यायां दत्तोत्तिस्तात्सुतोऽभवत् ॥ २२ ॥
 पूर्वजन्मानि सोऽगस्त्यः स्मृतः स्वायम्भुवेऽन्तरे ।
 कर्दमश्चाव्वीरश्च सहिष्णुश्च सुतत्रयं ॥ २३ ॥
 क्षमा तु सुपुत्रे भार्या पुलहस्य प्रजापतेः ।
 क्रतोस्तु सन्नतिर्भार्या बालिखिल्यानसूयत ॥ २४ ॥
 पष्टिर्यानि सहस्रानि ऋषीणामूर्ध्वरतसां ।
 उर्जायान्तु वशिष्ठस्य सप्तजायन्त वै सुताः ॥ २५ ॥
 रजोगात्रोद्धवाहुश्च सवलश्चानघस्ताथा ।
 सुतपाः शुक्रइत्येते सर्वे सप्तर्षयः स्मृताः ॥ २६ ॥
 नोऽसावग्निरभीमानी ब्रह्मणस्तनयोऽग्रजः ।
 तस्मात् खात्वा सुतान् लेभे त्रीनुदारौजसो द्विज ॥ २७ ॥

पावकं पवमानञ्च शुचिञ्चापि जलाग्निं ।
 तेषान्तु सन्ततावन्ये चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥ २८ ॥
 कथ्यन्ते बहुशश्चैते पिता पुत्रत्रयञ्च यत् ।
 एवमेकोनपञ्चाशद्दुर्जयाः परिकीर्त्तिताः ॥ २९ ॥
 पितरो ब्रह्मणा सृष्टा ये व्याख्याता मया तव ।
 अग्निस्वात्ता वर्हिपदोऽनग्रयः साम्प्रथञ्च ये ॥ ३० ॥
 तेभ्यः स्वधा सुते जज्ञे मेनां वै धारिणीं तथा ।
 ते उभे ब्रह्मवादिन्यौ योगिन्यौ चाण्डुभे द्विज ॥ ३१ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे रुद्रसर्गाभिधानो नाम ॥ ५२ ॥

त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥

कीदृक्किरुवाच ॥

स्वायम्भुवं त्वयाख्यातमेतन्मन्वन्तरञ्च यत् ।
 तदहं भगवन् सम्यक् श्रोतुमिच्छामि कथ्यतां ॥ १ ॥
 मन्वन्तरप्रमाणञ्च देवा देवर्षयस्तथा ।
 ये च श्रितीशा भगवन् देवेन्द्रश्चैव यस्तथा ॥ २ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

मन्वन्तराणां संख्याता साधिका ह्येकसप्ततिः ।
 मानुषेण प्रमाणेन शृणु मन्वन्तरञ्च मे ॥ ३ ॥

त्रिंशत्कोट्यस्तु संख्याताः सहस्राणि च विंशतिः ।
 सप्तपटिस्तथान्यानि नियुतानि च संख्यया ॥ ४ ॥
 मन्वन्तरप्रमाणञ्च इत्येतत् साधिकं विना ।
 अष्टौ शतसहस्राणि दिव्यया संख्यया स्मृतं ॥ ५ ॥
 द्विपञ्चाशत्तथान्यानि सहस्राण्यधिकानि च ।
 स्वायम्भुवो मनुः पूर्वं मनुः स्वारोचिषस्तथा ॥ ६ ॥
 औत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चाक्षुषस्तथा ।
 पडेते मनवोऽतीतास्तथा वैवस्वतोऽधुना ॥ ७ ॥
 सावर्णिः पञ्च रौच्याश्च भौत्याश्चाग्निगस्त्वमी ।
 रतेषां विस्तरं भूयो मन्वन्तरपरिग्रहे ॥ ८ ॥
 वक्ष्ये देवानृषींश्चैव यक्षेन्द्राः पितरश्च ये ।
 उत्पत्तिं संयहं ब्रह्मन् श्रूयतामस्य सन्ततिः ॥ ९ ॥
 यच्च तेषामभूत् श्लेचं तत्पुत्राणां महात्मनां ।
 मगोः स्वायम्भुवस्यासन् दश पुत्रास्तु तत्समाः ॥ १० ॥
 यैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपर्वता ।
 ससमुद्रा करवती प्रतिवर्षं निवेशिता ॥ ११ ॥
 स्वायम्भुवेऽन्तरे पूर्वमाद्ये चैतायुगे तथा ।
 प्रियव्रतस्य पुत्रैस्तैः पौत्रैः स्वायम्भुवस्य च ॥ १२ ॥
 प्रियव्रतात् प्रजावत्यां वीरात् कन्या व्यजायत ।
 कन्या सा तु महाभागा कर्दमस्य प्रजापतेः ॥ १३ ॥
 कन्ये द्वे दश पुत्रांश्च सम्राट्कुक्षी च ते उभे ।
 तयोर्वै श्वातरः शूराः प्रजापतिसमा दश ॥ १४ ॥

अग्नीधो मेधातिथिश्च वपुष्यांश्च तद्यापरः ।
 ज्योतिषान्द्युतिमान् भव्यः सप्त एव ते ॥ १५ ॥
 प्रियव्रतोऽभ्यपिञ्चत्तान् सप्त सप्तसु पार्थिवान् ।
 द्वीपेषु तेन धर्माणा द्वीपांश्चैव निबोध मे ॥ १६ ॥
 जम्बुद्वीपे तथाग्नीध्रं राजानं कृतवान् पिता ।
 सुचद्वीपेश्वरश्चापि तेन मेधातिथिः कृतः ॥ १७ ॥
 शाकालेस्तु वपुषान्तं ज्योतिषान्तं कुशाह्वये ।
 कौञ्चद्वीपे द्युतिमन्तं भव्यं शाकाह्वयेश्वरं ॥ १८ ॥
 पुष्कराधिपतिञ्चापि सवनं कृतवान् सुतं ।
 महावीतो धातकिश्च पुष्कराधिपतेः सुतौ ॥ १९ ॥
 द्विधा कृत्वा तयोर्वर्षं पुष्करः सन्त्यवेश्यत् ।
 भव्यस्य पुत्राः सप्तासन्नामतस्तान्निबोध मे ॥ २० ॥
 जलदश्च कुमारश्च सुकुमारो मनीवकः ।
 कुशोत्तरोऽथ मेधावी सप्तमस्तु महाद्रुमः ॥ २१ ॥
 तन्नामकानि वर्षाणि शाकद्वीपे चकार सः ।
 तथा द्युतिमतः सप्त पुत्रास्तांश्च निबोध मे ॥ २२ ॥
 कुशलो मनुगश्चोष्णः प्राकरश्चार्यकारकः ।
 मुनिश्च दुन्दुभिश्चैव सप्तमः परिकीर्तितः ॥ २३ ॥
 तेषां स्वनामधेयानि कौञ्चद्वीपे तथाभवन् ।
 ज्योतिषातः कुशद्वीपे पुत्रनामाङ्कितानि वै ॥ २४ ॥
 तत्रापि सप्त वर्षाणि तेषां नामानि मे शृणु ।
 उद्भिदं वैष्णवञ्चैव सुरशं लखनं तथा ॥ २५ ॥

धृतिमत् प्राकरञ्चैव कापिलं चापि सप्तमं ।
 वपुपातः सुताः सप्त शास्त्रालेशस्य चाभवन् ॥ २६ ॥
 श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतो रोहितस्तथा ।
 वैद्युतो यानसश्चैव केतुमान् सप्तमस्तथा ॥ २७ ॥
 तथैत्र शास्त्रालेस्तेषां समनामानि सप्त वै ।
 राग रोधातिथेः पुत्राः प्लक्षद्वीपेश्वरस्य वै ॥ २८ ॥
 तेषां नामाङ्कितैर्वर्षैः प्लक्षद्वीपस्तु सप्तधा ।
 पूर्वं शाकभवं वर्षं शिशिरन्तु सुखोदयं ॥ २९ ॥
 आनन्दञ्च शिवञ्चैव शेमकञ्च भुवन्तथा ।
 प्लक्षद्वीपादिभूतेषु शाकद्वीपान्निमेषु वै ॥ ३० ॥
 ज्ञेयः पञ्चसु धर्मश्च वर्णाश्रमविभागजः ।
 नित्यः स्वाभाविकश्चैव अहिंसाविधिवर्जितः ॥ ३१ ॥
 पञ्चस्वतेषु वर्षेषु सर्वसाधारणः स्मृतः ।
 अग्नीध्राय पिता पूर्वं जम्बुद्वीपं ददौ द्विज ॥ ३२ ॥
 तस्य पुत्रा बभूवुर्हि प्रजापतिसमा नव ।
 ज्येष्ठो नाभिरिति स्यात्तस्तस्य किंपुरुषोऽनुजः ॥ ३३ ॥
 हंविर्वर्षस्तृतीयस्तु चतुर्थोऽभूद्विलाहृतः ।
 वश्यश्च पञ्चमः पुत्रो हिरण्यःषष्ठ उच्यते ॥ ३४ ॥
 कुरुस्तु सप्तमस्तेषां भद्राश्चश्चाष्टमः स्मृतः ।
 नवमः केतुमालश्च तन्नाम्ना वर्षसंस्थितिः ॥ ३५ ॥
 यानि किंपुरुषाख्यानि वर्जयित्वा हिमाह्वयं ।
 तेषां स्वभावतः सिद्धिः सप्तप्राया ह्ययत्नतः ॥ ३६ ॥

विपर्ययो न तेष्वस्ति जरासृत्युभयं न च ।
 धर्माधर्मां न तेष्वास्तां नोत्तमाधममध्यमाः ॥ ३७ ॥
 न वै चतुर्युगावस्था नार्त्तवा ऋतवो न च ।
 अग्नीध्रसूनोर्नाभेस्तु ऋषभोऽभूत्सुतो द्विज ॥ ३८ ॥
 ऋषभाङ्गरतो जज्ञे वीरः पुत्रशताद्वरः ।
 सोऽभिषिच्यर्षभः पुत्रं महाप्रात्राज्यमास्थितः ॥ ३९ ॥
 तपस्तेपे महाभागः पुलहाश्रमसंश्रयः ।
 हिमाक्षं दक्षिणं वर्षं भरताय पिता ददौ ॥ ४० ॥
 तस्मात्तु भारतं वर्षं तस्य नाम्ना महात्मनः ।
 भरतस्याप्यभूत्पुत्रः सुमतिर्नाम धार्मिकः ॥ ४१ ॥
 तस्मिन्नाज्यं समावेश्य भरतोऽपि वनं ययौ ।
 एतेषां पुत्रपौत्रैस्तु सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ ४२ ॥
 प्रियव्रतस्य पुत्रैस्तु मुक्ता स्वायम्भूवेऽन्तरे ।
 यत्र स्वायम्भुवः सर्गः कथितस्ते द्विजोत्तम ॥ ४३ ॥
 पूर्वमन्वन्तरे सम्यक् किमन्यत् कथयामि ते ॥ ४४ ॥

इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे मन्वन्तरकथनं नाम ॥ ५३ ॥

चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ॥

—•••••—

कीदृक्किञ्चा च ॥

कति द्वीपाः समुद्रा वा पर्वता वा कति द्विज ।
 कियन्ति चैव वर्षाणि तेषां नद्यश्च का मुने ॥ १ ॥

महाभूतप्रमाणञ्च लोकालोकान्तथैव च ।

पर्यासं परिमाणञ्च गतिञ्चन्द्रार्कयोरपि ॥ २ ॥

एतत् प्रब्रूहि मे सर्वं विस्तरेण महाभुगे ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

शतार्द्धकोटिविस्तारा पृथिवी दृक्क्षुण्डो द्विज ।

तस्या हि स्थानमखिलं कथयामि शृणुष्व तत् ॥ ४ ॥

ये ते द्वीपा मया प्रोक्ता जम्बुद्वीपादयो द्विज ।

पुष्करान्ता महाभाग शृण्वेषां विस्तरं पुनः ॥ ५ ॥

द्वीपास्तु द्विगुणो द्वीपो जम्बुः सप्तोऽथ शाख्मलः ।

कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्करद्वीप एव च ॥ ६ ॥

लवणोक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलाग्निभिः ।

द्विगुणैर्द्विगुणैर्वृद्ध्या सर्वतः परिवेष्टिताः ॥ ७ ॥

जम्बुद्वीपस्य संस्थानं प्रवक्ष्येऽहं निबोध मे ।

लक्षमेकं योजनानां वृत्तौ विस्तारदैर्घतः ॥ ८ ॥

हिमवान् हेमकूटश्च ऋषभो मरुरेव च ।

नीलः श्वेतस्तथा शृङ्गी सप्तास्मिन् वर्षपर्वताः ॥ ९ ॥

द्वौ लक्षयोजनायामौ मध्ये तत्र महाचलौ ।

तयोर्दक्षिणतो यौ तु यौ तथोत्तरतो गिरी ॥ १० ॥

दशभिर्दशभिर्न्यूनैः सहस्रैस्तैः परस्परं ।

द्विसाहस्रोच्छ्रयाः सर्वे तावद्विस्तारिणश्च ते ॥ ११ ॥

समुद्रान्तःप्रविष्टाश्च पङ्क्तिन् वर्षपर्वताः ।

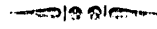
दक्षिणोत्तरतो निम्ना मध्ये तुङ्गायता क्षितिः ॥ १२ ॥

वेद्यर्द्धे दक्षिणे त्रीणि त्रीणि वर्षाणि चोत्तरे ।
 इलाहृतं तयोर्मध्ये चन्द्रार्द्धाकारवत् स्थितं ॥ १३ ॥
 ततः पूर्वेण भद्राश्वं केतुमालञ्च पश्चिमे ।
 इलाहृतस्य मध्ये तु मेरुः कनकपर्वतः ॥ १४ ॥
 चतुरसीतिसाहस्रस्तस्योच्छायो महागिरेः ।
 प्रविष्टः षोडशाधस्तादिस्तीर्णाः षोडशैव तु ॥ १५ ॥
 शरावसंस्थितत्वाच्च द्वात्रिंशन्बूर्द्धिं विस्तृतः ।
 शुक्लः पीतोऽसितो रक्तः प्राच्यादिषु यथाक्रमं ॥ १६ ॥
 विप्रो वैश्वस्तथा शूद्रः क्षत्रियश्च सवर्गतः ।
 तस्योपरि तथैवाष्टौ पूर्वादिषु यथाक्रमं ॥ १७ ॥
 इन्द्रादिलोकपालानां तन्मध्ये ब्रह्मणः सभा ।
 योजनानां सहस्राणि चतुर्दश समुच्छ्रिता ॥ १८ ॥
 अयुतोच्छायस्तस्याधस्तथा विष्णुभूषणपर्वतः ।
 प्राच्यादिषु क्रमेणैव मन्दरो गन्धमादनः ॥ १९ ॥
 विपुलश्च सुपार्श्वश्च केतुपादपशोभिताः ।
 कदम्बो मन्दरे केतुर्जम्बुर्वै गन्धमादने ॥ २० ॥
 विपुले च तथाश्वत्यः सुपार्श्वे च वटो महान् ।
 एकादशशतायामा योजनानामिमे नगाः ॥ २१ ॥
 जठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ ।
 आनीलनिषधी प्राप्तौ परस्परनिरन्तरौ ॥ २२ ॥
 निषधः पारिपात्रश्च मेरोः पार्श्वे तु पश्चिमे ।
 यथा पूर्वीं तथा चैताननीलनिषधायतौ ॥ २३ ॥

कैलासो हिमवांश्चैव दक्षिणेन गच्छाचलो ।
 पूर्वपश्चायतावेतावर्मावान्तर्ध्ववस्थितौ ॥ २४ ॥
 शृङ्गवान् चारुधिश्चैव तथैवोत्तरपर्वतौ ।
 यथैव दक्षिणे तद्वदन्तर्वान्तर्ध्ववस्थितौ ॥ २५ ॥
 मर्यादपर्वता ह्येते कथ्यन्तेऽष्टौ हिमोत्तम ।
 हिमवद्भेगकूटादिपर्वतानां परस्परं ॥ २६ ॥
 नव योजनसाहस्रं प्रागुद्भूदक्षिणोत्तरं ।
 मेरोरित्खाद्यते तद्वदन्तरे वै चतुर्दिशं ॥ २७ ॥
 फलानि यानि वै जम्बा गन्धमादनपर्वते ।
 गजदेहप्रमाणानि पतन्ति गिरियूर्ध्वनि ॥ २८ ॥
 तेषां स्यात् प्रभवति ख्याता जम्बूनदीतिवै ।
 यत्र जाम्बूनदं नाम कनकं सम्प्रजायते ॥ २९ ॥
 सा परिक्रम्य वै मेरुं जम्बूमूलं पुनर्नदी ।
 विशति द्विजशार्दूल पीयमाना जनेश्च तैः ॥ ३० ॥
 भद्राश्वेऽश्वशिरा विष्णुर्भारिते कूर्मसंस्थितः ।
 वराहः केतुमाले च मत्स्यरूपस्तथोत्तरे ॥ ३१ ॥
 तेषु नक्षत्रविन्यासाद्विषयाः समवस्थिताः ।
 चतुर्ध्वपि द्विजश्रेष्ठ ग्रहाभिभवपाठकाः ॥ ३२ ॥

इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे भुवनकोशे जम्बूद्वीपवर्णनं नाम ॥ ५७ ॥

पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

शैलषु मन्दराद्येषु चतुर्ध्रुव द्विजोत्तम ।
 वनानि यानि चत्वारि सरांसि च निबोध मे ॥ १ ॥
 पूर्वं चैत्ररथं नाम दक्षिणे नन्दनं वनं ।
 वैभ्राजं पश्चिमे शैले सावित्रं चोत्तराचले ॥ २ ॥
 अरुणोदं सरः पूर्वं मानसं दक्षिणे तथा ।
 शीतोदं पश्चिमे मेरोर्महाभद्रं तथोत्तरे ॥ ३ ॥
 शीतार्त्तश्चक्रमुञ्जश्च कुलीरोऽथ सुकङ्कवान् ।
 मणिशैलोऽथ टपवान् महानीलो भवाचलः ॥ ४ ॥
 सनिन्दुर्मन्दरो वेणुस्तामसो निपधस्तथा ।
 देवशैलश्च पूर्वेषु मन्दरस्य महाचलः ॥ ५ ॥
 त्रिकूटशिखराद्विश्च कलिङ्गोऽथ पतङ्गकः ।
 रुचकः सानुमांश्राद्रिस्ताम्रकोऽथ विशाखवान् ॥ ६ ॥
 श्वेतोदरः समूलश्च वसुधारश्च रत्नवान् ।
 एकशृङ्गो महाशैलो राजशैलः पिपाठकः ॥ ७ ॥
 पञ्चशैलोऽथ कौलासो हिमवांश्चाचलोत्तमः ।
 इत्येते दक्षिणे पार्श्वे मेरोः प्रोक्ता महाचलाः ॥ ८ ॥
 सुरसः शिशिराक्षश्च वैदुर्यः कपिलस्तथा ।
 पिञ्जरोऽथ महाभद्रः सुरसः कपिलो मधुः ॥ ९ ॥

अञ्जनः कुक्कुटः कृष्णः पाण्डुरश्याचलोत्तमः ।
 सहस्रशिखरश्चाद्रिः पारिपात्रः सशृङ्गवान् ॥ १० ॥
 पश्चिमेन तथा मेरोर्विष्कम्भात् पश्चिमाद्वहिः ।
 एतेऽचलाः समाख्याताः शृङ्गुष्वान्यांस्तथोत्तरान् ॥ ११ ॥
 शङ्खकूटोऽथ वृषभो हंसनाभस्तथाचलः ।
 कपिलेन्द्रस्तथा शैलः सानुमान् नील एव च ॥ १२ ॥
 स्वर्णशृङ्गी शतशृङ्गी पुष्पको मेघपर्वतः ।
 विरजाक्षी वराहाद्रिर्मयूरो जाकृधिस्तथा ॥ १३ ॥
 इत्येते कथिता ब्रह्मन् मरोरुत्तरतो नगाः ।
 एतेषां पर्वतानान्तु द्रोण्योऽतीवमनोहराः ॥ १४ ॥
 वनैरमलपानीयैः सरोभिरुपशोभिताः ।
 तासु पुण्यकृतां जन्म मनुष्याणां द्विजोत्तम ॥ १५ ॥
 एते भौमा द्विजश्रेष्ठ स्वर्गाः स्वर्गगुणाधिकाः ।
 न तासु पुण्यपापानामपूर्वानामुपार्जनं ॥ १६ ॥
 पुण्योपभोगा एवोक्ता देवानामपि तास्वपि ।
 शीतान्ताद्येषु चैतेषु शैलेषु द्विजसत्तम ॥ १७ ॥
 विद्याधराणां यक्षाणां किन्नरीरगरक्षसां ।
 देवानाञ्च महावासा गन्धर्वाणां च शोभनाः ॥ १८ ॥
 महापुण्या मनोज्ञैश्च सदेवोपवनेर्युताः ।
 सरांसि च मनोज्ञानि सर्वर्तुसुखदोऽनिलः ॥ १९ ॥
 न चैतेषु मनुष्याणां वैसनस्यानि कुत्रचित् ।
 तदेवं पार्थिवं पद्मं चतुष्पत्रं मयोदितं ॥ २० ॥

भद्राश्वभारताद्यानि पञ्चान्यस्य चतुर्द्दिशं ।
 भारतं नाम सत्तर्पे दक्षिणेन मयोदितं ॥ २१ ॥
 तत् कर्माभूमिर्नान्यत्र संग्राप्तिः पुण्यपापयोः ।
 एतत् प्रधानं विज्ञेयं यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं ॥ २२ ॥
 तस्यात् स्वर्गापवर्गा च मानुष्यनारकावपि ।
 तिर्यक्त्वमथवाध्वस्तु नरः प्राप्नोति वै द्विज ॥ २३ ॥

इति श्रीशार्ङ्गदेय पुराणे भुवनकोशे ॥ ५५ ॥

षट्पञ्चाशीऽध्यायः ॥

—०—०—०—

शार्ङ्गदेय उवाच ॥

भवाधारं जपसीनिं पद्ं नारायणस्य च ।
 ततः प्रवृत्ता या देवी गङ्गा त्रिपथगामिनी ॥ १ ॥
 सा प्रविश्य सुधायोनिं सोमभाधारमस्त्रसां ।
 ततः सम्बध्यमानार्करश्मिसङ्गतिपावनी ॥ २ ॥
 पपात मेरुपृष्ठे च सा चतुर्द्वा ततो ययौ ।
 मेरुकूटगतान्तेभ्यो निपतन्ती विवर्चिता ॥ ३ ॥
 विकीर्त्यमाणसखिला विरालम्बा पपात सा ।
 मन्दरालेषु पादेषु प्रविभक्तोदका समं ॥ ४ ॥
 चतुर्ध्रुपि पपाताभुविभिन्नाङ्घ्रिभ्रिलोच्चया ।
 पूर्वाशीतेऽतिविस्त्राता ययौ चैवस्थं वनं ॥ ५ ॥

तत्स्नाययित्वा च यथौ वरुणोदं सरोवरं ।
 शीतान्तञ्च गिरिं तस्मात्तश्चान्धान् गिरीन् क्रमात् ॥ ६ ॥
 गत्वा भुवं समासाद्य भद्राश्चाज्जलधिं गता ।
 तथैवालकनन्दाख्यं दक्षिणे गन्धमादने ॥ ७ ॥
 मेरुपादवनं गत्वा नन्दनं देवनन्दनं ।
 मानसञ्च महावेगात् प्लावयित्वा सरोवरं ॥ ८ ॥
 आसाद्य शैलराजानं रथं हि शिखरन्तया ।
 तस्माच्च पर्वतान् सर्वान् दक्षिणोपक्रयोदितान् ॥ ९ ॥
 तान् प्लावयित्वा प्राप्ता हिमवन्तं महागिरिं ।
 दधार तत्र तां शम्भुर्न मुमोच वृषध्वजः ॥ १० ॥
 भगीरथेनोपवासैः स्तुत्या चाराधितो विभुः ।
 तत्र मुक्ता च शर्वन सप्तधा दक्षिणोदधिं ॥ ११ ॥
 प्रविवेश त्रिधा प्राच्यां ह्यावयन्ती महानदी ।
 भगीरथरथस्थानु स्त्रोतसैकेन दक्षिणां ॥ १२ ॥
 तथैव पश्चिमे पादे विपुले सा महानदी ।
 खरश्रुति विख्याता वैश्राजं साचक्षं यथौ ॥ १३ ॥
 शीतोदञ्च सरस्तस्मात् प्लावयन्ती महानदी ।
 खरक्षुः पर्वतं प्राप्ता ततश्च त्रिशिवं गता ॥ १४ ॥
 तस्मात् क्रमेण चाद्रीणां शिखरेषु निपत्य सा ।
 केतुगान्धं समासाद्य प्रविष्टा खवणोदधिं ॥ १५ ॥
 सुपार्श्वन्तु तथैवाद्रिं संक्षुपाद् हि सा गता ।
 तत्र सोमंति विख्याता सा यथौ सवितुर्वनं ॥ १६ ॥

तत्पावयन्ती संप्राप्ता महामद्रं सरोवरं ।
 ततश्च शङ्खकूटं सा प्रयाता वै महानदी ॥ १७ ॥
 तस्माच्च वृषभादीन् सा क्रमात् प्राप्य शिलोच्चयान् ।
 महार्णवमनुप्राप्ता ह्लावयित्वात्तरान् कुरून् ॥ १८ ॥
 एवमेषा मया गङ्गा कथिता ते द्विजर्षभ ।
 जम्बुद्वीपनिवेशाच्च वर्षाणि च यथातथं ॥ १९ ॥
 वसन्ति तेषु सर्वेषु प्रजाः किंपुरुषादिषु ।
 सुखप्राया निरातङ्गा न्यूनतोत्कर्षवर्जिताः ॥ २० ॥
 नवस्वपि च वर्षेषु सप्त सप्त कुलाचलाः ।
 एकैकशिखरदा देशे नद्यश्चाद्रिविनिस्तृताः ॥ २१ ॥
 यानि किंपुरुषाद्यानि वर्षाण्यष्टौ द्विजोत्तम ।
 तेषूद्भिदानि तोयानि मेघवार्यत्र भारते ॥ २२ ॥
 वार्शी स्वाभाविकी देश्या तोयोत्या मानसी तथा ।
 कर्माजा च न्दृणां सिद्धिर्वर्षेष्वेतेषु चाष्टसु ॥ २३ ॥
 कामप्रदेभ्यो वृक्षेभ्यो वार्शी सिद्धिः स्वभावजा ।
 स्वाभाविकी समाख्याता तृप्तिर्देश्या च देशिकी ॥ २४ ॥
 अपां सौच्छ्राच्च तोयात्या ध्यानोपेता च मानसी ।
 उपासनादिकार्यास्तु धर्माजा साष्यदाहृता ॥ २५ ॥
 न चैतेषु युगावस्था नाधयो व्याधयो न च ।
 पुण्यपुण्यसमारम्भो नैव तेषु द्विजोत्तम ॥ २६ ॥

इति श्रीशार्ङ्गदेवपुराणे गङ्गावतारो नाम ॥ ५६ ॥

सागरस्योऽध्यायः ॥

श्रीकृष्णवाच ॥

भगवन् कथितन्वेतज्जम्बुद्वीपं समासतः ।
 यदेतद्भवता प्रोक्तं कर्म नान्यत्र पुण्यदं ॥ १ ॥
 पापाय वा महाभाग वर्जयित्वा तु भारतं ।
 इतः स्वर्गश्च मोक्षश्च मध्यञ्चान्तञ्च गम्यते ॥ २ ॥
 न खल्वन्यत्र मर्त्यानां भूमौ कर्म विधीयते ।
 तस्माद्विस्तरशो ब्रह्मन् ममैतद्भारतं वद ॥ ३ ॥
 ये चास्य भेदा यावन्तो यथावत् स्थितिरेव च ।
 वर्षोऽयं द्विजशार्दूल ये चास्मिन् देशपर्वताः ॥ ४ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

भारतस्यास्य वर्षस्य नव भेदान्निबोध मे ।
 समुद्रान्तरिता ज्ञेयास्ते त्वगम्याः परस्परं ॥ ५ ॥
 इन्द्रद्वीपः कशेरूमांस्ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ।
 नागद्वीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वो वारुणस्तथा ॥ ६ ॥
 अयन्तु नवमस्तेषां द्वीपः सागरसंहृतः ।
 योजनानां सहस्रं वै द्वीपोऽयं दक्षिणोत्तरात् ॥ ७ ॥
 पूर्वं किराता यस्यान्ते पश्चिमे यवनास्तथा ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्तःस्थिता द्विज ॥ ८ ॥
 इज्याध्यायवणिज्याद्यैः कर्माभिः कृतपावनाः ।
 तेषां संब्यवहारश्च एभिः कर्माभिरिष्यते ॥ ९ ॥

स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यं पापञ्च वै तदा ।
 महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमान्धत्तपर्वतः ॥ १० ॥
 विन्धश्च पारिपात्रश्च सप्तैवात्र कुलाचलाः ।
 तेषां सहस्रशश्चान्ये भूधरा ये समीपगाः ॥ ११ ॥
 विस्तारोच्छ्रयिणो रम्या विपुलाश्चात्र सानवः ।
 कोलाहलः सर्वैभ्राजो मन्दरो दर्दुराचलः ॥ १२ ॥
 वातस्वनो वैद्युतश्च गौनाकः स्वररास्तथा ।
 तुङ्गप्रस्थो नागगिरी रोचनः पाण्डुराचलः ॥ १३ ॥
 पुष्पो गिरिर्दुर्जयन्तो रैवतोऽर्बुद् एव च ।
 ऋष्यमूकः सगोमताः कूटशैलः कृतसारः ॥ १४ ॥
 श्रीपर्वतश्च कोरश्च शतशोऽन्ये च पर्वताः ।
 तैर्विमिश्रा जनपदा म्लेच्छाश्चार्थाश्च भागशः ॥ १५ ॥
 तैः पीयन्ते सरित्श्रेष्ठा यास्ताः सम्यङ्निबोध मे ।
 मङ्गा सरस्वती सिन्धुश्चन्द्रभागा तथापरा ॥ १६ ॥
 यमुना च शतद्रुश्च वितस्तेरावती कुहुः ।
 गोमती धूतपापा च बाहुदा सदृशङ्गती ॥ १७ ॥
 विपासा देविका रंद्गुर्निश्चीरा गण्डकी तथा ।
 कौशिकी चापगा विप्र हिमवत्प्रादनिःसृताः ॥ १८ ॥
 वेदसृतिर्व्वदवती वृचघ्नी सिन्धुरेव च ।
 वेरुवा सानन्दनी चैव सदानीरा मही तथा ॥ १९ ॥
 पारा चर्मन्वती नूपी विदिशा वेचवत्यपि ।
 शिगा ह्यवर्णी च तथा पारिपात्राश्रयाः सृताः ॥ २० ॥

शोणो महानद् शैव नर्मदा सुरथा ऽद्रिजा ।
 मन्दाकिनी दशाग्री च चिचवूटा तथापरा ॥ २१ ॥
 चित्रोत्पला सतमसा करमोदा पिशाचिका ।
 तथान्या पिप्पलिश्रीणिर्विपाशा वञ्जुला नदी ॥ २२ ॥
 सुमेरुजा शुक्तिमती शकुली चिदिवाक्रमुः ।
 स्कन्धपादप्रसूता वै तथान्या वेगवाहिनी ॥ २३ ॥
 शिपा पयोष्णी निर्विन्ध्या तापी सनिपधावती ।
 वेण्या वैतरणी चैव सिनीवाली कुमुदती ॥ २४ ॥
 करतोद्या महागौरी दुर्गा चान्तःशिरा तथा ।
 विन्ध्यपादप्रसूतास्ता नद्यः पुण्यप्रदाः शुभाः ॥ २५ ॥
 योदानरी भीमरथा कृष्णा वेण्या तथापरा ।
 तुङ्गशद्दा सुप्रयोगा वाह्या कावेर्यशापना ॥ २६ ॥
 विन्ध्यपादविनिष्क्रान्ता* इत्येताः सरिदुत्तमाः ।
 कृतमाला तापपर्णी पुष्पजा सूत्यावावती ॥ २७ ॥
 राक्षसाद्रिसमुद्भूता नद्यः श्रीतजलास्त्रिभाः ।
 पितृसोमर्षिकुल्या च इञ्जुका चिदिवा च वा ॥ २८ ॥
 लाङ्गलिनी वंशकरा महेन्द्रप्रभवाः स्मृताः ।
 ऋषिकुल्या कुमारी च मन्दरा मन्दवाहिनी ॥ २९ ॥
 लपा पलाशिनी चैव शुक्तिमत्प्रभवाः स्मृताः ।
 सर्वाः पुनद्याः सरस्वत्यः सर्वा गङ्गाःसमुद्रगाः ॥ ३० ॥

* राक्षपादविनिष्क्रान्ता इति पाठान्तरः ।

विश्वस्य मातरः सर्वाः सर्वपापहराः स्मृताः ।
 अन्याः सहस्रशश्चोक्ताः क्षुद्रनद्यो द्विजत्तम ॥ ३१ ॥
 प्रावृट्कालवहाः सन्ति सदाकालवहाश्च याः ।
 मत्स्याश्वकूटाः कुल्याश्च कुन्तलाः काशिकीशलाः ॥ ३२ ॥
 अथर्वाश्चार्कलिङ्गाश्च मत्स्यकाश्च टकैः सह ।
 मध्यदेश्या जनपदाः प्रायशोऽमी प्रकीर्त्तिताः ॥ ३३ ॥
 सह्यास्य चोत्तरे यास्तु यत्र गोदावरी नदी ।
 पृथिव्यामपि कृत्स्नायां स प्रदेशो मनोरमः ॥ ३४ ॥
 गोवर्द्धनं पुरं रथं भार्गवस्य महात्मनः ।
 वाह्लीका वाटधानाश्च आभीराः कालतोयकाः ॥ ३५ ॥
 अपरान्ताश्च भूद्राश्च पक्ष्माश्चर्गखण्डिकाः ।
 गान्धारा मन्वलाश्चैव सिन्धुसौवीरमद्रकाः ॥ ३६ ॥
 शतद्रजाः कलिङ्गाश्च पारदा हारभूपिकाः ।
 माठरा बहुभद्राश्च कैकेया दशमालिकाः ॥ ३७ ॥
 क्षत्रियोपनिवेशाश्च वैश्यभूद्रकुलानि च ।
 कामोजा दरदाश्चैव बर्बरा हर्षवर्द्धनाः ॥ ३८ ॥
 चीनाश्चैव तु खाराश्च बहुला बाह्यतो नराः ।
 आचेयाश्च भरद्वाजाः पुष्कलाश्च कुशेरुकाः ॥ ३९ ॥
 लम्पाकाः भूलकाराश्च चुलिका जागुडैः सह ।
 श्यौषधान्जामिन्द्राश्च किरातानाञ्च जातयः ॥ ४० ॥
 तारामा हंसमार्गाश्च काश्यारास्तुङ्गनारस्तथा ।
 भूलिकाः कुहकाश्चैव उर्सा दूर्वास्तथैव च ॥ ४१ ॥

एते देशा ह्युदीच्यास्तु प्राच्यान्देशान्निबोध मे ।
 अध्रारका मृदकरा अन्तर्गिर्या बहिर्गिराः ॥ ४२ ॥
 तथा प्रवङ्गा रङ्गेया मानदा मानवर्तिकाः ।
 तद्भोत्तराः प्रविजया भार्गवा ज्ञेयसक्तकाः ॥ ४३ ॥
 प्राज्योतिषाश्च सद्राश्च विदेहास्ताम्रलिप्तकाः ।
 मङ्गा मगधगोमन्ताः प्राच्या जनपदाः स्मृताः ॥ ४४ ॥
 अथापरे जनपदा दक्षिणापथवासिनः ।
 पुण्ड्राश्च केवलाश्चैव गोलाङ्गूलास्तथैव च ॥ ४५ ॥
 शैलूपा मृषिकाश्चैव ककुमा नाम वासकाः ।
 सहाराद्रा माहिषका कलिङ्गाश्चैव सर्वशः ॥ ४६ ॥
 आभीराः सह वैशिक्या आढकाः शवराश्च ये ।
 पुलिन्दा विन्ध्यमौलेया वैदर्भा दण्डकैः सह ॥ ४७ ॥
 पौरिका मौलिकाश्चैव अशका भोगवर्जनाः ।
 नैपिकाः कुन्तला अन्धा उद्भिदा वनदारकाः ॥ ४८ ॥
 दक्षिणात्यास्त्वमी देशा अपरान्तान् निबोध मे ।
 मृथारकाः कालिवला दुर्गाश्चानीकटैः सह ॥ ४९ ॥
 पुलिन्दाश्च सुमीनाश्च रूपपाः स्तापदैः सह ।
 तथा कुरुमिनश्चैव सर्वे चैव कठाशराः ॥ ५० ॥
 नासिक्यावाश्च ये चान्ये येचैवोत्तरनर्मदाः ।
 भीरुकच्छाः समाहेयाः सह सारसतीरपि ॥ ५१ ॥
 काशीराश्च सुराद्राश्च अवन्ध्याश्चार्जुदैः सह ।
 इत्येते ह्यपरास्याश्च शृणु विन्ध्यनिवासिनः ॥ ५२ ॥

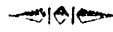
सरजाश्च करुपाश्च कौरवाश्चीकालीःसह ।
 उत्तमर्गा दशार्हाश्च भोज्याः किस्किन्धकैःसह ॥ ५३ ॥
 तोशलाः कोशलाश्चैव त्रैपुरा वेदिशस्तथा ।
 तुष्टुरास्तुष्टुलाश्चैव पटवो नैपधैः सह ॥ ५४ ॥
 अन्नजास्तृष्टिकाराश्च वीरहीना ह्यवन्तयः ।
 एते जनपदाः सर्वे विन्ध्यपृष्ठनिवासिनः ॥ ५५ ॥
 अतो देशान् मान्छामि पर्वताग्रधिणश्च ये ।
 नीहारा हंसमार्गाश्च कुरवो गुर्गणाः खसाः ॥ ५६ ॥
 कुन्तप्रावरणाश्चैव क्षर्मा दार्वीः सकृत्तकाः ।
 त्रिगर्ता गालवाश्चैव किरातारतामसैः सह ॥ ५७ ॥
 कृतचेतादिकश्चात्र चतुर्युगकृतो विधिः ।
 एतत्तु आरतं वर्षं चतुःसंस्थानसंस्थितं ॥ ५८ ॥
 दक्षिणापरतो ह्यस्य पूर्वेषु च महोदधिः ।
 हिमवानुत्तरेण्यस्य कार्मुकस्य यथा गुणः ॥ ५९ ॥
 तदेतद्भारतं वर्षं सर्ववीजं द्विजोत्तम ।
 ब्रह्मात्वमशरेशत्वं देवत्वं सरुतस्तथा ॥ ६० ॥
 मृगपक्षमरीचोनिश्चहृत्सर्वे सरीसृपाः ।
 स्थावराणाञ्च सर्वधामितो ब्रह्मन् शुभाशुभैः ॥ ६१ ॥
 प्रधाति कर्माभूर्ब्रह्मन् नान्धा लोकेषु विद्यते ।
 देवानामपि विधर्षं सदा एष मनोरथः ॥ ६२ ॥
 अपि मानुषमाणुमागो देवत्वात्प्राच्युताः क्षितौ ।
 ननुषः कुरुते तत्तु यत्र शक्यं सुमासुरैः ॥ ६३ ॥

तत्कूर्मानिगङ्गयन्तैः स्वकर्माख्यापनोत्सुकैः ।

न किञ्चित् कथिते कर्मा सुखलोभोपटङ्कितैः ॥ ६४ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे नवविंशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः ॥

कीदृक्किस्वाच ॥

भगवन् कथितं सत्यक् भवता भारतं मम ।

सरितः पर्वता देशा ये च तत्र वसन्ति वै ॥ १ ॥

किन्तु कूर्मस्त्वया पूर्वं भारते भगवान् हरिः ।

कथितस्तस्य संस्थानं श्रीलुमिच्छाम्यशेषतः ॥ २ ॥

कथं स संस्थितो देवः कूर्मारूपी जगार्हवः ।

शुभाशुभं सनुष्याणां व्यज्यते च ततः कथं ॥

यथामुखं यथापादनस्य तद्ब्रूह्यशेषतः ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

प्राङ्मूर्ध्वो भगवान् देवः कूर्मारूपी व्यवस्थितः ।

आकृष्य भारतं वर्षं नवभेदमिमं द्विज ॥ ४ ॥

नवधा संस्थितान्यस्य नक्षत्राणि समन्ततः ।

विप्रयाश्च द्विजश्रेष्ठ ये सत्यक् तान्निबोध मे ॥ ५ ॥

वेदमन्त्रा विमाण्डव्याः शास्त्रनीपास्तथा शकाः ।

उज्जिहानास्तथा वत्स घोषसंस्थास्तथा खणाः ॥ ६ ॥

मध्ये सारस्वता मत्स्याः शूरसेनाः समाथराः ।
 धर्मारण्या ज्योतिषिका गौरग्रीवा गुहाश्रमकाः ॥ ७ ॥
 वैदेहकाः सपाञ्चालाः संकेताः कङ्कमारुताः ।
 कालकोटिसपाषण्डाः पारिपात्रनिवासिनः ॥ ८ ॥
 कापिङ्गलाः कुरूर्वाह्यस्तथैवोडुम्बरा जनाः ।
 गजाह्वयाश्च कूर्मस्य जलमध्यनिवासिनः ॥ ९ ॥
 वृत्तिका रोहिणी सौम्या मतेपां मध्यवासिनां ।
 नक्षत्रचितयं विप्र शुभाशुभविपाटकं ॥ १० ॥
 वृषध्वजोऽञ्जनश्चैव जम्बास्थो मानवाचलः ।
 सूर्पकर्णो व्याघ्रमुखः खर्गकाः कर्कटाशनः ॥ ११ ॥
 तथा चन्द्रेश्वराश्चैव खशाश्च मगधास्तथा ।
 गिरयो मैथिलाः शुक्लास्तथा वदनदन्तुराः ॥ १२ ॥
 प्राग्ज्योतिषाः सखौहित्याः सामुद्राः पुरुषादकाः ।
 पूर्णोत्कटो भद्रगौरस्तथोदयगिरिर्द्विज ॥ १३ ॥
 कशाया मेखलामुष्टास्तामलितैकपादपाः ।
 वर्द्धमाणाः कोशलाश्च भुग्वे कूर्मस्य संस्थिताः ॥ १४ ॥
 रौद्रः पुनर्वसुः पुष्यो नक्षत्रचितयं भुग्वे ।
 पादे तु दक्षिणे देशाः क्रोष्टुके वदतः शृणु ॥ १५ ॥
 कलिङ्गवङ्गजठराः कोशला सर्पिकास्तथा ।
 चेदयश्चोर्ध्वकर्माश्च मत्स्याद्या विन्ध्यवासिनः ॥ १६ ॥
 विदर्भा नारिकेलाश्च धर्मादीपास्तथेलिकाः ।
 व्याघ्रग्रीवा महाग्रीवाश्चैपुराः श्याशुधारिणः ॥ १७ ॥

कैस्किन्या हैमकूटाश्च निषधाः कटकस्थलाः ।
 दशार्णाहारिका नम्ना निषादाः काकुलाखकाः ॥ १८ ॥
 तथैव पर्माश्वराः पादे वै पूर्वदक्षिणे ।
 अश्लेषर्क्षं तथा पैच्छं फाल्गुण्यः प्रथमास्तथा ॥ १९ ॥
 नक्षत्रचितयं पादमाश्रितं पूर्वदक्षिणं ।
 लङ्का कालाजिनाश्चैव शैलिका निकटास्तथा ॥ २० ॥
 महेन्द्रगलयाद्री च दर्दुरे च वसन्ति ये ।
 कर्कोटकवने ये च भृगुकच्छाः सकोङ्कना ॥ २१ ॥
 सर्वाश्चैव तथाभीरा वेगयास्तीरनिवासिनः ।
 अवनथा दासपुरास्तथैवाकणिनो जनाः ॥ २२ ॥
 सहाराष्ट्राः सकर्माष्ट्रा गोवर्द्धाश्चिकूटकाः ।
 चोलाः कोलगिराश्चैव कौञ्चदीपजटाधराः ॥ २३ ॥
 कावेरी चतुष्पथमूकस्था नामिकाश्चैव ये जनाः ।
 शङ्खसुत्तनादिवैदूर्यशैलप्रान्तचराश्च ये ॥ २४ ॥
 तथा वारिचराः कोलाः चर्मापट्टनिवासिनः ।
 मणवाह्याः पराः कृष्णादीपवासनिवासिनः ॥ २५ ॥
 सूर्याद्री कुगुदाद्री च ते वसन्ति तथा जनाः ।
 श्रीम्बावनाः सपिण्डिकास्तथा ये कर्मानायकाः ॥ २६ ॥
 दक्षिणाः कौरुषा ये च चतुष्पिकास्तापसाश्रमाः ।
 चतुष्पथाः सिंहलाश्चैव तथा काञ्चीनिवासिनः ॥ २७ ॥
 तिलङ्गा कञ्जरद्रीकच्छवासाश्च ये जनाः ।
 ताम्रपर्णी तथा कुञ्जिरिति दूर्गाश्च दक्षिणः ॥ २८ ॥

फाल्गुगणश्चोत्तरा हस्ता चित्रा खर्वचयं द्विज ।
 कूर्मस्य दक्षिणे कुक्षौ बाह्यपादस्तथापरं ॥ २६ ॥
 काम्बोजाः पल्लवाश्चैव तथैव वरुदामुखाः ।
 तथा च सिन्धुसौवीराः सानर्त्ता वनितायुक्ताः ॥ ३० ॥
 द्रावणाः गार्गिगाः शूद्राः कर्माप्राधेयवर्चराः ।
 किराताः पारदाः पाण्ड्यास्तथा पारश्रवाः कलाः ॥ ३१ ॥
 धूर्त्तका हैमगिरिकाः सिन्धुकालकवैरताः ।
 सौराष्ट्रा दरदाश्चैव द्राविडाश्च महार्गवाः ॥ ३२ ॥
 एते जनपदाः पादे स्थिता वै दक्षिणेऽपरे ।
 स्वात्यो विशाखा मैत्रञ्च नक्षत्रचयमेव च ॥ ३३ ॥
 मणिमेघः क्षुराद्रिश्च खञ्जनोऽस्तगिरिस्तथा ।
 अपराव्तिका हैहयाश्च शान्तिका विगणस्तकाः ॥ ३४ ॥
 कोकङ्गणाः पञ्चदका वमना ह्यवरा स्तथा ।
 तारक्षुरा अहन्तकाः शर्कराः शाख्यवेश्मकाः ॥ ३५ ॥
 गुरुधराः पल्लुगका वेणुमत्याञ्च ये जनाः ।
 तथा फल्गुका घोरा गुरुहाश्च कलास्तथा ॥ ३६ ॥
 एकेशणा वाजिकेशा दीर्घश्रीवाः सचूलिकाः ।
 अश्वकेशास्तथा पुच्छे जनाः कूर्मास्त संस्थिताः ॥ ३७ ॥
 ऐन्द्रमूलन्तथाशाठा नक्षत्रचयमेव च ।
 माण्डव्याश्चण्डशाराश्च अश्वकालनतास्तथा ॥ ३८ ॥
 कुन्धताखडहाश्चैव श्लीवाद्या वालिकास्तथा ।
 वृषिंहा वेणुमत्याञ्च वनानस्थास्तथापरे ॥ ३९ ॥

धर्मावज्ञास्तथा लूका उरुकर्मस्थिता जनाः ।
 वामपादे जनाः पार्श्वे स्थिताः कूर्मास्य भागुरे ॥ ४० ॥
 आपाढाश्रवणे चैव धनिष्ठा यत्र संस्थिता ।
 कैलासो हिमवांश्चैव धनुषान् वसुमांस्तथा ॥ ४१ ॥
 कौञ्चाः कुरुवकाश्चैव क्षुद्रवीणाश्च ये जनाः ।
 रसालयाः सकैकेया भोगप्रस्थाः सयागुनाः ॥ ४२ ॥
 अन्तर्दीपास्त्रिगर्त्ताश्च अग्नीज्याः सार्दना जनाः ।
 तथैवाश्वसुखाः प्राप्ताश्चिविडाः केशधारिणः ॥ ४३ ॥
 दासोरका वाटधानाः शवधानास्तथैव च ।
 पुक्कलाधमकैरातारस्तथा तक्षशिलाश्रयाः ॥ ४४ ॥
 अम्बाला मालवा मद्रा वेणुकाः सबदन्तिकाः ।
 पिङ्गला मानकलहा ह्यणाः कोहलकारस्तथा ॥ ४५ ॥
 माण्डव्या भूतियुवकाः शातका हेमतारकाः ।
 यशोमत्याः सगान्धाराः खरसागरराशयः ॥ ४६ ॥
 यौधेया दासमेयाश्च राजन्याः श्यामकास्तथा ।
 क्षेमधूर्ताश्च कूर्मास्य वामकुक्षिमुपाश्रिताः ॥ ४७ ॥
 वारुणञ्चात्र नक्षत्रं तत्र प्रौष्ठपदाद्वयं ।
 येन किन्नरराज्यञ्च प्रशुपालं सकीचकं ॥ ४८ ॥
 काशीरकं तथा राष्ट्रमभिसारजनस्तथा ।
 द्रवदास्वङ्गनाश्चैव कुलटा वनराष्ट्रकाः ॥ ४९ ॥
 सैरिष्ठा ब्रह्मपुरकास्तथैव वनवाह्यकाः ।
 किरातकौशिकानन्दा जनाः पल्लवलोचनाः ॥ ५० ॥

दार्वीदा मरकाश्चैव कुरटाश्चान्नदारकाः ।
 एकपादाः स्वशा घोषाः स्वर्गभौमानवद्यकाः ॥ ५१ ॥
 तथा सयवना हिङ्गाश्रीरप्रावरणाश्च ये ।
 त्रिनेत्राः पौरवाश्चैव गन्धर्वाश्च द्विजोत्तम ॥ ५२ ॥
 पूर्वोत्तरन्तु कूर्मास्य पादमेते समाश्रिताः ।
 रेवत्याश्चाश्विदैवत्यं याग्यच्चर्षामिति त्रयं ॥ ५३ ॥
 तत्र पादे समाख्यातं पाकाय मुनिसत्तम ।
 देशेष्वेतेषु चैतानि नक्षत्राण्यपि वै द्विज ॥ ५४ ॥
 एतत्पीडा अमी देशाः पीड्यन्ते ये क्रमोदिताः ।
 यान्ति चाभ्युदयं विप्र ग्रहैः सम्यगवस्थितैः ॥ ५५ ॥
 यस्यर्क्षस्य पतिर्यो वै ग्रहस्तद्भावितो भयं ।
 तद्देशस्य मुनिश्रेष्ठ तदुत्कर्षे शुभागमः ॥ ५६ ॥
 प्रत्येकं देशसामान्यं नक्षत्रग्रहसम्भवं ।
 भयं लोकस्य भवति शोभनं वा द्विजोत्तम ॥ ५७ ॥
 स्वर्क्षैरशोभनैर्जन्तोः सामान्यमिति भीतिदं ।
 ग्रहैर्भवति पीडोत्थमल्पायासमशोभनं ॥ ५८ ॥
 तथैव शोभनः पाको दुःस्थितैश्च तथा ग्रहैः ।
 अल्पोपकाराय नृणां देशज्ञैश्चात्मनो बुधैः ॥ ५९ ॥
 द्रव्ये गोष्ठेऽथ भृत्येषु सहस्रसु तनयेषु वा ।
 भार्यायाञ्च ग्रहे दुस्ये भयं पश्यवतां नृणां ॥ ६० ॥
 आत्मान्ययाल्पपुण्यानां सर्व्वैर्चैवातिपापिनां ।
 नैकत्रापि ह्यपापानां भयमस्ति कदाचन ॥ ६१ ॥

दिग्देशजनसामान्यं नृपसामान्यमात्मजं ।
 नक्षत्रग्रहसामान्यं नरो भुङ्क्ते शुभाशुभं ॥ ६२ ॥
 परसाराभिरक्षा च ग्रहादौस्थ्येन जायते ।
 एतेभ्य एव विप्रेन्द्र शुभहानिस्तथाशुभैः ॥ ६३ ॥
 यदेतत्कूर्मासंस्थानं नक्षत्रेषु मयोदितं ।
 एतत्तु देशसामान्यमशुभं शुभमेव च ॥ ६४ ॥
 तस्माद्विजाय देशर्चं ग्रहपीडान्तात्मानः ।
 कुर्वीत शान्तिं मेधावी लोकवादांश्च सत्तम ॥ ६५ ॥
 आकाशाद्देवतानाञ्च दैत्यादीनाञ्च दौर्हृदाः ।
 पृथ्व्यां पतन्ति ते लोके लोकवादा इति श्रुताः ॥ ६६ ॥
 तां तथैव बुधः कुर्यात् लोकवादान्न हापयेत् ।
 तेषान्तत्करणान्दृणां युक्तो दुष्टागमक्षयः ॥ ६७ ॥
 शुभोदयं ग्रहानिञ्च पापानां द्विजसत्तम ।
 प्रज्जाहानिं प्रकुर्युस्ते द्रव्यादीनाञ्च कुर्वते ॥ ६८ ॥
 तस्माच्छान्तिपरः प्राज्ञो लोकवाद्दरतस्तथा ।
 लोकवादांश्च शान्तीश्च ग्रहपीडासु कारयेत् ॥ ६९ ॥
 अद्रोहानुपवासांश्च शस्तं चैत्यादिवन्दनं ।
 जपं ह्रीमं तथा दानं स्नानं क्रोधादिवर्जनं ॥ ७० ॥
 अद्रोहः सर्वभूतेषु मैत्रीं कुर्याच्च पण्डितः ।
 वर्जयेदसतीं वाचमतिवादांस्तथैव च ॥ ७१ ॥
 ग्रहपूजाञ्च कुर्वीत सर्वपीडासु मानवः ।
 एवं शाम्यन्त्यशेषाणि घोरानि द्विजसत्तम ॥ ७२ ॥

प्रयतानां मनुष्याणां ग्रहर्षोत्थान्यशेषतः ।
 एष कूर्मो मया ख्यातो भारते भगवान् विभुः ॥ ७३ ॥
 नारायणो ह्यचिन्तात्मा यत्र सर्वं प्रतिष्ठितं ।
 तत्र देवाःस्थिताः सर्वे प्रतिनष्टत्रसंग्रयाः ॥ ७४ ॥
 तथा मध्ये हुतवहः पृथ्वी सोमश्च वै द्विज ।
 मेघादयस्तयो मध्ये मुखे द्वौ मिथुनादिकौ ॥ ७५ ॥
 प्राग्दक्षिणे तथा पादे कर्किसिंहौ व्यवस्थितौ ।
 सिंहकन्यातुलाश्चैव कुक्षौ राशित्रयं स्थितं ॥ ७६ ॥
 तुलाश्च वृश्चिकश्चोभौ पादे दक्षिणपश्चिमे ।
 पृष्ठे च वृश्चिकेनैव सह धन्वी व्यवस्थितः ॥ ७७ ॥
 वायव्ये चास्य वै पादे धनुर्ग्रीहादिकं त्रयं ।
 क्रमामीनौ तथैवास्य उत्तरां कुक्षिमाश्रितौ ॥ ७८ ॥
 मीनमेधौ द्विजश्रेष्ठ पादे पूर्वोत्तरे स्थितौ ।
 कूर्मो देशास्तथर्क्षाणि देशेष्वेतेषु वै द्विज ॥ ७९ ॥
 राशयश्च तथर्क्षेषु ग्रहराशिष्वर्वास्थिताः ।
 तस्मान्नृहर्षपीडासु देशपीडां विनिर्दिशेत् ॥ ८० ॥
 तत्र स्नात्वा प्रकुर्वीत दानहोमादिकं विधिं ।
 स एष वैष्णवः पादो ब्रह्मा मध्ये ग्रहस्य यः ॥ ८१ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे कूर्मनिवेशो नाम ॥ ५८ ॥

ऊनमस्थितमोऽध्यायः ॥

→141←

मार्कण्डेय उवाच ॥

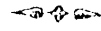
एवन्तु भारतं वर्षं यथावत् कथितं मुने ।
 वृतं चेता द्वापरञ्च तथातिष्यचतुष्टयं ॥ १ ॥
 अत्रैवैतद्युगानान्तु चातुर्वर्ण्योऽत्र वै द्विज ।
 चत्वारि त्रीणि हे चैव तथैकञ्च शरच्छतं ॥ २ ॥
 जीवन्त्यत्र नरा ब्रह्मान् वृतचेतादिके क्रमात् ।
 देवकूटस्य पूर्वस्य शैलेन्द्रस्य महात्मनः ॥ ३ ॥
 पूर्वेण यत् स्थितं वर्षं भद्राश्वं तन्निबोध मे ।
 श्वेतपर्णाश्च नीलश्च शैवालश्चाचलोत्तमः ॥ ४ ॥
 कौरञ्जः पर्णाशालाग्रः पञ्चैते तु कुलाचलाः ।
 तेषां प्रसूतिरन्ये ये बहवः क्षुद्रपर्वताः ॥ ५ ॥
 तैर्विशिष्टा जनपदा नानारूपाः सहस्रशः ।
 ततः कुमुदसंकाशाः शुद्धसानुसमंगलाः ॥ ६ ॥
 इत्येवमादयोऽन्येऽपि शतशोऽथ सहस्रशः ।
 शीता शंखावती भद्रा चक्रावर्त्तादिकास्तथा ॥ ७ ॥
 नद्योऽथ बह्व्यो विस्तीर्णाः शीततोयौघवाहिकाः ।
 अत्र वर्षे नराः शङ्खशुद्धहेमसमप्रभाः ॥ ८ ॥
 दिव्यसङ्गमिनः पुण्या दशवर्षशताद्युपः ।
 अधमोत्तमौ न तेषु स्तः सर्वे ते समदर्शनाः ॥ ९ ॥

तित्तिच्चादिभिरष्ठाभिः प्रकृत्या ते गुणैर्युताः ।
 तत्राप्यश्वशिरा देवश्चतुर्बाहुर्जनाईनः ॥ १० ॥
 शिरोहृद्दयमेन्द्राङ्घ्रिहस्तैश्चाक्षित्रयान्वितः ।
 तस्याप्यथैवं विषया विज्ञेया जगतः प्रभोः ॥ ११ ॥
 केतुमालमतो वर्षं निबोध सम पश्चिमं ।
 विशालः कामलः कृष्णो जयन्तो हरिपर्वतः ॥ १२ ॥
 विशोको वर्द्धमानश्च सप्तैते कुलपर्वताः ।
 अन्ये सहस्रशः शैला येषु लोकगणः स्थितः ॥ १३ ॥
 मौलयस्ते महाकायाः शाकपोतकरक्षाकाः ।
 अङ्गुलप्रमुखाश्चापि वसन्ति शतशो जनाः ॥ १४ ॥
 ये पिवन्ति महानद्यो वञ्चुं श्यामां स्वकम्वलां ।
 अमोघां कामिनीं श्यामां तथैवान्याः सहस्रशः ॥ १५ ॥
 अत्राप्यायुः समं पूर्वैरत्रापि भगवान् हरिः ।
 वराहरूपी पादासाहृत्पृष्ठपार्श्वतस्तथा ॥ १६ ॥
 त्रिनक्षत्रयुते देशे नक्षत्राणि शुभानि च ।
 इत्येतत् केतुमालन्ते कथितं मुनिसत्तम ॥ १७ ॥
 अतःपरं कुरुन् वक्ष्ये निबोधेह समोत्तरान् ।
 तत्र वृक्षा मधुफला नित्यपुष्पफलोपगाः ॥ १८ ॥
 वस्त्राणि च प्रसूयन्ते फलेष्वाभरणानि च ।
 सर्वकामप्रदास्ते हि सर्वकामफलप्रदाः ॥ १९ ॥
 भूमिर्मणिमयी वायुः सुगन्धः सर्वदा सुखः ।
 जायन्ते मानवास्तत्र देवलोकापरिच्युताः ॥ २० ॥

मिथुनानि प्रसूयन्ते समकालस्थितानि वै ।
अन्योन्यमनुरक्तानि चक्रवाकोपमानि च ॥ २१ ॥
चतुर्दशसहस्राणि तेषां सार्द्धानि वै स्थितिः ।
चन्द्रकान्ताश्च शैलेन्द्रः सूर्यकान्तरस्तथापरः ॥ २२ ॥
तस्मिन् कुलाचलौ वर्षे तन्मध्ये च महानदी ।
भद्रसोमा प्रयात्युर्ध्वा पुग्यामलजलौघिनी ॥ २३ ॥
सहस्रशस्तथैवान्या नद्यो वर्षेऽपि चोत्तरे ।
तथान्याः क्षीरवाहिन्यो घृतवाहिन्य एव च ॥ २४ ॥
दध्नो हृदास्तथा तत्र तथान्ये चानुपर्वताः ।
अमृतास्वादकल्पानि फलानि विविधानि च ॥ २५ ॥
वनेषु तेषु वर्षेषु शतशोऽथ सहस्रशः ।
तत्रापि भगवान् विष्णुः प्राक्शिरा मत्स्यरूपवान् ॥ २६ ॥
विभक्तो नवधा विप्र नक्षत्राणां त्रयं त्रयं ।
दिशस्तथापि नवधा विभक्ता मुनिसत्तम ॥ २७ ॥
चन्द्रद्वीपः समुद्रे च भद्रद्वीपस्तथापरः ।
तत्रापि पुग्यो विख्यातः समुद्रान्तर्महासुने ॥ २८ ॥
इत्येतत् कथितं ब्रह्मन् कुरुवर्षं मयोत्तरं ।
शृणु किंपुपादीनि वर्षाणि गदतो मया ॥ २९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे उत्तरकुरुकथनं ॥ ५६ ॥

षष्टितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

यत्तु किम्पुरुषं वर्षं तत्प्रवक्ष्याम्यहं द्विज ।
 यत्रायुर्दशसाहस्रं पुरुषाणां वपुष्मतां ॥ १ ॥
 अनामया ह्यशोकाश्च नरा यत्र तथा स्त्रियः ।
 सुप्तः प्रण्डश्च तत्रोक्तः सुमहान्नन्दनोपमः ॥ २ ॥
 तस्य ते वै फालरसं पिवन्तः पुरुषाः सदा ।
 स्थिरयौवननिष्पन्ना स्त्रियश्चोत्पलगंधिकाः ॥ ३ ॥
 अतः परं किंपुरुषाद्भरिवर्षं प्रवक्ष्यते ।
 महारजतसङ्काशा जायन्ते तत्र मानवाः ॥ ४ ॥
 देवलोकच्युताः सर्वे देवरूपाश्च सर्वशः ।
 हरिवर्षे नराः सर्वे पिवन्तीक्षुरसं शुभं ॥ ५ ॥
 न जरा बाधते तत्र न जीर्यन्ते च कर्हिचित् ।
 तावन्तमेव ते कालं जीवन्त्यथ निरामयाः ॥ ६ ॥
 मेरुवर्षं भया प्रोक्तं मध्यमं यदिलावृतं ।
 न तत्र सूर्यस्तपति न ते जीर्यन्ति मानवाः ॥ ७ ॥
 लभन्ते नात्मलाभञ्च रश्मयश्चन्द्रसूर्ययोः ।
 नष्टाचानां ग्रहाणाञ्च मेरोस्तत्र परा द्युतिः ॥ ८ ॥
 पद्मप्रभाः पद्मगन्धा जम्बूफलरसाग्निनः ।
 पद्मपत्रायताश्चास्तु जायन्ते तत्र मानवाः ॥ ९ ॥

वर्षाणान्तु महस्त्राणि तत्राघ्यायुस्त्रयोद्श ।
 वरावाकारमंस्तारो मेरुमध्ये इलाहृते ॥ १० ॥
 मेरुस्तत्र महाशैलस्तदास्वातमिलाहृतं ।
 रम्यकं वर्षमस्माच्च कथयिष्ये निबोध तं ॥ ११ ॥
 वृक्षस्तत्रापि चोत्तुङ्गो न्यग्रोधो हरितच्छदः ।
 तस्यापि ते फलरसं पिबन्तो वर्त्तयन्ति वै ॥ १२ ॥
 वर्षायुतायुषस्तत्र नरास्तत्फलभोगिनः ।
 रतिप्रधाननिमला जरादौर्गन्धर्वर्जिताः ॥ १३ ॥
 तस्यादधोत्तरं वर्षं नाम्ना स्वातं हिरण्मयं ।
 हिरण्वती नदी यत्र प्रभूतकमलोज्ज्वला ॥ १४ ॥
 महाबलाः सतेजस्ता जायन्ते तत्र मानवाः ।
 महाकाया महासत्त्वा धनिनः प्रियदर्शनाः ॥ १५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे भुवर्गकोषः समाप्तः ॥ ६० ॥

एकव्यष्टितमोऽध्यायः ॥

श्रीशुकिसवाच ॥

कथितं भवता सम्यक् यत् पृष्टोऽसि महामुने ।
 असमुद्रादिसंस्थानं प्रमाणानि तथा ग्रहाः ॥ १ ॥
 तेषाञ्चैव प्रमाणाञ्च नक्षत्राणाञ्च संस्थितिः ।
 भूरादद्यस्तथा लोकाः पातालान्यखिलाण्यपि ॥ २ ॥

स्वायम्भुवं तथा ख्यातं गुणे मन्वन्तरं मम ।
 तदन्नरासद्यहं श्रोतुमिच्छे मन्वन्तराणि वै ॥
 मन्वन्तराधिपान् देवान्दृषींस्तत्तनयानृपान् ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

मन्वन्तरं मयाख्यातं तव स्वायम्भुवं च यत् ।
 स्वरोचिपास्त्रसन्धत्तु शृणु तस्माद्मन्तरं ॥ ४ ॥
 कश्चिद्द्विजातिप्रवरः पुरेऽभूद्रुणास्यदे ।
 वरुणायास्तटे विप्रो रूपेणात्यश्विनावपि ॥ ५ ॥
 मृदुस्वभावः सद्भृत्तो वेदवेदाङ्गपारगः ।
 सदातिथिप्रियो रात्रावागतानां समाश्रयः ॥ ६ ॥
 तस्य बुद्धिरियं त्वासीदहं पश्ये वसुन्धरां ।
 अतिरम्यवनोद्यानां तानानगरशोभितां ॥ ७ ॥
 अथागतोऽथितिः कश्चित् कदाचित्तस्य वेश्मनि ।
 नानौपधिप्रभावज्ञो मन्त्रविद्याविशारदः ॥ ८ ॥
 अर्थार्थितस्तु तेनासौ श्रद्धापूतेन चेतसा ।
 तस्याचक्षौ स देशांश्च रम्याणि नगराणि च ॥ ९ ॥
 वनानि नद्यः शैलांश्च पुष्पान्यायतनानि च ।
 स ततो विस्मयाविष्टः प्राह तं द्विजसत्तमं ॥ १० ॥
 अनेकदेशदर्शित्वेनातिश्रमसमन्वितः ।
 त्वं नातिवृद्धो वयसा नातिवृत्तश्च यौवनात् ।
 कथमल्पेन कालेन पृथिवीमटसि द्विज ॥ ११ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

मन्त्रौपधिप्रभावेन विप्राप्रतिहता गतिः ।

योजनानां सहस्रं हि दिनाह्नैश्च व्रजाग्यहं ॥ १२ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स विप्रस्तं भूयः प्रत्युवाचेदमादरात् ।

श्रद्धधानो वचस्तस्य ब्राह्मणस्य विपश्चितः ॥ १३ ॥

मम प्रसादं भगवन् कुरु मंत्रप्रभावजं ।

द्रष्टुमेतां मम महीमतीवेच्छा प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

प्रादात्स ब्राह्मणश्चास्मै पादलेपमुदारधीः ।

अभिमन्त्रयामास दिशं तेनाख्याताच्च यत्नतः ॥ १५ ॥

तेनानुलिप्तपादोऽथ स द्विजो द्विजसत्तम ।

हिमवन्तमगाद्द्रष्टुं नानाप्रस्रवणान्वितं ॥ १६ ॥

सहस्रं योजनानां हि दिनाह्नन व्रजाग्य यत् ।

आयास्यामीति सञ्चिन्त्य तदङ्घ्रिनापरेण हि ॥ १७ ॥

संप्राप्तो हिमवत्पृष्ठं नातिश्रान्ततनुर्द्विज ।

विचचार ततस्तत्र तुहिजाबलभूतले ॥ १८ ॥

पादाक्रान्तेन तस्याथ तुहिनेन विखीयता ।

प्रक्षालितः पादलेपः परमौपधिसम्भवः ॥ १९ ॥

ततो जडगतिः सोऽथ इतश्चेतश्च पर्य्यटन् ।

ददर्शातिमनोज्ञानि सानूनि हिमभूभुतः ॥ २० ॥

सिद्धगन्धर्व्वजुष्टानि किन्नराभिरतापि च ।

क्रीडाविहाररम्याणि देवादीनाशितस्ततः ॥ २१ ॥

दिव्यापारोगणशतैराकीर्णान्यवलोकायन् ।
 नाट्यत द्विजश्रेष्ठः प्रोद्धृतपुलको मुने ॥ २२ ॥
 क्वचित् प्रसवणाद्भ्रष्टजलपातमनोरमं ।
 प्रवृत्त्यच्छिखिकेकाभिरन्यतश्च निनादितं ॥ २३ ॥
 दात्यूहकोयष्टिकाद्यैः क्वचिज्जातिमनोहरैः ।
 पुंस्त्रीकिलकलात्पापैः श्रुतिहारिभिरन्वितं ॥ २४ ॥
 प्रफुल्लतरुगन्धेन वासितानिलवीजितं ।
 मुदा युक्तः स दृष्टशे हिमवन्तं महागिरिं ॥ २५ ॥
 दृष्ट्वा चैतं द्विजसुतो हिमवन्तं महाचलं ।
 श्वो द्रव्यामीति संचिन्त्य मतिञ्चक्रे गृहं प्रति ॥ २६ ॥
 विभ्रष्टपादलेपोऽथ चिरेण जडितक्रमः ।
 चिन्तायामास किमिदं मयाज्ञानादनुष्ठितं ॥ २७ ॥
 यदि प्रलेपो नष्टो मे विलीनो हिमधारिणा ।
 शैलोऽतिदुर्गमश्चायं दूरञ्चाहमिहागतः ॥ २८ ॥
 प्रयास्यामि क्रियाहाभिमन्त्रिशुश्रूषणादिकं ।
 कथमत्र करिष्यामि सङ्कटं महदागतं ॥ २९ ॥
 इदं रम्यमिदं रम्यमित्यस्मान् वरपर्वते ।
 सक्तदृष्टिरहं तृप्तिं न यास्येऽब्दशतैरपि ॥ ३० ॥
 किन्नराणां कलात्पापाः समन्ताच्छ्रोत्रहारिणः ।
 प्रफुल्लतरुगन्धांश्च भ्रास्यमत्यन्तमृच्छति ॥ ३१ ॥
 सुखमर्थस्तथा वायुः फलानि रसवन्ति च ।
 हरन्ति प्रथमं चेतो मनीजानि सरांसि च ॥ ३२ ॥

एवं गते तु पश्येयं यदि कंचित् तपोनिधिं ।
स गमोपदिशेन्मार्गं गमनाय गृहं प्रति ॥ ३३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

स एवं चिन्तयन् विप्रो वश्राम च हिमाचले ।
भ्रष्टपादौपधिवली वैक्लवं परमं गतः ॥ ३४ ॥
तं ददर्श भ्रमन्तञ्च मुनिश्रेष्ठं वरूथिनी ।
वराहारा महाभागा मौलिया रूपशालिनी ॥ ३५ ॥
तस्मिन्हृष्टे ततः साभूद्विजवर्त्य वरूथिनी ।
मदनाद्यष्टहृदया सानुरागा हि तत्प्रणात् ॥ ३६ ॥
चिन्तयामास को न्वेष रमणीयतमाकृतिः ।
साफलं मे भवेज्जन्म यदि मां नावमन्यते ॥ ३७ ॥
अहोऽस्य रूपमाधुर्यमहोऽस्य ललिता गतिः ।
अहो गम्भीरता दृष्टेः कुतोऽस्य सदृशो भुवि ॥ ३८ ॥
दृष्टा देवास्तथा दैत्याः सिद्धगन्धर्वपन्नगाः ।
कथमेकोऽपि नास्त्यस्य तुल्यरूपो महात्मनः ॥ ३९ ॥
यथाहमस्मिन्मध्येष सानुरागस्तथा यदि ।
भवेदत्र सया कार्यस्तद्वतः पुण्यसञ्चयः ॥ ४० ॥
यद्येष मयि सुस्निग्धां दृष्टिमद्य निपातयेत् ।
कृतपुण्या न मत्तोऽन्या चैलोक्ते वनिरा ततः ॥ ४१ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवं सञ्चिन्तयन्ती सा दिव्ययोषित् स्याराहुरा ।
आत्मानं दर्शयामास कमनीयतराकृतिं ॥ ४२ ॥

तान्तु दृष्ट्वा द्विजसुतश्चारूपां वरूथिनीं ।
 सोपचारं समागम्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४३ ॥
 का त्वं कमलमर्भाभि कस्य किंवानुतिष्ठसि ।
 ब्राह्मणोऽहमिहायातो नगरादरूणास्पदात् ॥ ४४ ॥
 पादलेपोऽत्र मे ध्वस्तो विलीनो हिमवारिणा ।
 यस्यानुभावाद्वाहमागतो मदिरक्षणे ॥ ४५ ॥

वरूथिन्युवाच ॥

मौलेयाहं महाभागा नाम्ना ख्याता वरूथिनी ।
 विचरामि सदैवात्र रमणीये महाचले ॥ ४६ ॥
 साहं त्वद्दर्शनाद्विप्र कामवक्तव्यताङ्गता ।
 प्रशाधि यन्मया कार्यं त्वदधीनास्मि साम्मतं ॥ ४७ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

येनोपायेन गच्छेयं निजगेहं शुचिस्मिते ।
 तन्ममाचक्ष्व कल्धाणि हानिर्नोऽखिलकर्मणां ॥ ४८ ॥
 नित्यनैमित्तिकानान्तु महाहानिर्द्विजन्मनः ।
 भवत्यतश्च हे भद्रे मामुद्धर हिमालयात् ॥ ४९ ॥
 प्रशस्यते न प्रवासो ब्राह्मणानां कदाचन ।
 अपराङ्गं न मे भीरु देशदर्शनकौतुकं ॥ ५० ॥
 सतो गृहे द्विजाग्रस्य निष्पत्तिः सर्वकर्मणां ।
 नित्यनैमित्तिकानाञ्च हानिरेवं प्रवासिनः ॥ ५१ ॥
 सा त्वं किं बहुनोक्तेन तथा कुरु यशस्विनि ।
 यथा नास्तं गते सूर्ये पश्यामि निजमालयं ॥ ५२ ॥

वसुधैवकुटुम्बक इति वाच ॥

मैवं ब्रूहि महाभाग माभूत्स दिवसो मम ।
 मां परित्यज्य यत्र त्वं निजगेहमुपैष्यसि ॥ ५३ ॥
 अहो रम्यतरः स्वर्गो न यतो द्विजनन्दन ।
 अतो वयं परित्यज्य तिष्ठामोऽत्र सुरालयं ॥ ५४ ॥
 स त्वं सह मया कान्त कान्तोऽत्र तुहिनाचले ।
 रममाणो न मर्त्यानां बान्धवानां स्मरिष्यसि ॥ ५५ ॥
 स्रजो वस्त्रान्यलङ्कारान् भोक्षभोज्यानुलेपनं ।
 दास्याम्यत्र तथाहन्ते स्मरेण वशगा हता ॥ ५६ ॥
 वीणावेणुस्वनं गीतं किन्नराणां मनोरमं ।
 अङ्गाह्लादकरो वायुरूष्णान्ममुदकं शुचि ॥ ५७ ॥
 मनोभिलपिता शय्या सुगन्धमनुलेपनं ।
 इहासतो महाभाग गृहे किन्ते निजेऽधिकं ॥ ५८ ॥
 इहासतो नैव जरा कदाचित्ते भविष्यति ।
 त्रिदशानामियं भूमिर्यौवनोपचयप्रदा ॥ ५९ ॥
 इत्युक्त्वा सानुरागा सा सहसा कमलेक्षणा ।
 आलिलिङ्गं प्रसीदेति वदन्ती कलमुन्वानाः ॥ ६० ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

मा मां स्राक्षीर्ब्रजान्यत्र दुष्टे यः सदृशस्तव ।
 मयान्यथा याचिता त्वमन्यथैवाप्युपैषि मां ॥ ६१ ॥
 सायं प्रातर्हुतं हव्यं लोकान् यच्छति शाश्वतान् ।
 त्रैलोक्यमेतदखिलं मूढे हव्ये प्रतिष्ठितं ॥ ६२ ॥

वरुथिन्युवाच ॥

किन्तो नाहं प्रिया विप्र रमणीयो न किं गिरिः ।
गन्धर्वान् किन्नरादींश्च त्यक्त्वाभीष्टो हि कस्तव ॥ ६३ ॥
निजमालयमप्यस्माद्भवान् यास्यत्यसंशयं ।
स्वल्पकालं मया सार्द्धं भुङ्क्त्व भोगान् सुदुर्लभान् ॥ ६४ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

अभीष्टा गार्हपत्याद्याः सततं मे त्रयोऽग्नयः ।
रम्यं समाम्निशरम्यं देवी विस्तरणी प्रिया ॥ ६५ ॥

वरुथिन्युवाच ॥

अष्टावात्मगुणा ये हि तेषामादौ दया द्विज ।
तां करोषि कथं न त्वं भयि सद्भर्मपालक ॥ ६६ ॥
त्वद्विमुक्ता न जीवामि तथा प्रीतिमती त्वयि ।
नैतद्वदाम्यहं मिथ्या प्रसीद कुलनन्दन ॥ ६७ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

यदि प्रीतिमती सत्यं नोपचाराद्भवीषि मां ।
तदुपायं समाचक्ष्व येन यामि स्वमालयं ॥ ६८ ॥

वरुथिन्युवाच ॥

निजमालयमप्यस्माद्भवान् यास्यत्यसंशयं ।
स्वल्पकालं मया सार्द्धं भुङ्क्त्व भोगान् सुदुर्लभान् ॥ ६९ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

न भोगार्थाय विप्राणां शस्यते हि वरुथिनी ।
इह ह्येतेषां विप्राणां चेष्टा प्रेत्याफलप्रदा ॥ ७० ॥

बह्विन्दुवाच ॥

सन्ताराणं स्त्रियमाणाया मम हत्वा परञ्च ते ।

पुण्यस्यैव फलं भावि भोगाश्चान्यत्र जन्मानि ॥ ७१ ॥

एवं च द्वयमप्यत्र तवोपचयकारणं ।

प्रत्याख्यानादहं मृत्युं त्वञ्च पापमवाप्स्यसि ॥ ७२ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

परस्त्रियं नाभिलषेदित्यूचुर्गुरवो मम ।

तेन त्वां नाभिवाञ्छामि कामं विलप शुष्य वा ॥ ७३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्युक्त्वा स महाभागः स्पृष्ट्वापः प्रयतः शुचिः ।

प्राहेदं प्रणिपत्याग्निं गार्हपत्यमुपांशुना ॥ ७४ ॥

भगवन् गार्हपत्याग्ने योनिस्त्वं सर्व्वकर्मणां ।

त्वत्त आहवनीयोऽग्निर्दक्षिणाग्निश्च नान्यतः ॥ ७५ ॥

युष्मदाप्यायनाद्देवा दृष्टिसस्यादिहेतवः ।

भवन्ति सस्यादखिलं जगद्भवति नान्यतः ॥ ७६ ॥

एवं तच्चो भवत्येतच्चेन सत्येन वै जगत् ।

तथाहमद्य स्वं गेहं पश्येयं सति भास्करे ॥ ७७ ॥

यथा वै वैदिकं कर्म स्वकाले नोज्झितं मया ।

तेन सत्येन पश्येयं गृहस्थोऽद्य दिवाकरं ॥ ७८ ॥

यथा च न परद्रव्ये परदारे च मे मतिः ।

कदाचित् साभिलाषाभूत्तथैतत् सिद्धिमेतु मे ॥ ७९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वारीचिषे गन्वन्तरे ब्राह्मणवाक्यं ॥ ६२ ॥

द्विपष्टितमोऽध्यायः ॥

— १०६५१ —

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवन्तु वदतस्तस्य द्विजपुत्रस्य पावकः ।
 गार्हपत्यः शरीरे तु सन्निधानमथाकरोत् ॥ १ ॥
 तेन चाधिष्ठितः सोऽथ प्रभामण्डलमध्यगः ।
 व्यदीपयत तं देशं मूर्त्तिमानिव हव्यवाट् ॥ २ ॥
 तस्यास्तु सुतरां तत्र तादृश्रूपे द्विजन्मनि ।
 अनुरागोऽभवद्विप्रं पश्यन्त्या देवयोषितः ॥ ३ ॥
 ततः सोऽधिष्ठितस्तेन हव्यवाहेन तत्क्षणात् ।
 यथा पूर्वं तथा गन्तुं प्रवृत्तो दिजनन्दनः ॥ ४ ॥
 जगाम च त्वरायुक्तस्तया देव्या निरीक्षितः ।
 आदृष्टिपातात्तन्वज्जत्रा निश्वासोत्कम्पिकन्धरं ॥ ५ ॥
 ततः क्षणेनैव तदा निजगेहमवाप्य सः ।
 यथा प्रीक्तं द्विजश्रेष्ठश्चकार सकलाः क्रियाः ॥ ६ ॥
 अथ सा चारुसर्वाङ्गी तत्रासक्तात्प्रमानसा ।
 निश्वासपरमा निग्ये दिवशेषं तथा निशां ॥ ७ ॥
 निश्चसन्त्यनवद्याङ्गी हाहेति रुदती मुहुः ।
 मन्दभाग्येति चात्मानं निनिन्द मदिरेक्षणा ॥ ८ ॥
 न विहारे न चाहारे रमणीये न वा वने ।
 न कन्दरेषु रम्येषु सा बबन्ध तदा रतिं ॥ ९ ॥

चकार रममाणे च चक्रवाकयुगे स्पृहां ।
 मुक्ता तेन वरारोहा निनिन्द निजयौवनं ॥ १० ॥
 क्रागताहंमिमं शैलं दुष्टदैवबलात्कृता ।
 क्व च प्राप्तः स मे दृष्टेर्गोचरं तादृशो नरः ॥ ११ ॥
 यद्यद्य स महाभागो न मे सङ्गमुपैष्यति ।
 तत्कामाग्निरवश्यं मां शययिष्यति दुःसहः ॥ १२ ॥
 रमणीयमभूद्यत्तत्पुंस्कोकिलनिनादितं ।
 तेन हीनन्तदेवैतद्दहतीवाद्य मामलं ॥ १३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्थं सा मदनाविष्टा जगाम मुनिसत्तमं ।
 वदधे च तदा रागस्तस्यास्तस्मिन् प्रतिक्षणं ॥ १४ ॥
 कलिर्नाम्ना तु गन्धर्वः सानुरागो निराकृतः ।
 तथा पूर्वमभूत्सोऽथ तदवस्थां ददर्श तां ॥ १५ ॥
 स चिन्तयामास तदा किं न्वेषा गजगामिनी ।
 निश्वासपवनस्नाना गिरावच्च वरूथिनी ॥ १६ ॥
 मुनिशापक्षता किंनु केनचित् किं विमानिता ।
 वास्यवारिपरिक्लिन्नमियन्धत्ते यतो मुखं ॥ १७ ॥
 ततः स द्रध्यौ सुचिरं तमर्थं कौतुकात् कलिः ।
 ज्ञातवांश्च प्रभावेन समाधेः स यथातथं ॥ १८ ॥
 पुनः स चिन्तयामास तद्विज्ञाय मुनेः कलिः ।
 ममोपपादितं साधु भाग्यैरैतत्पुराकृतैः ॥ १९ ॥
 मयैषा सानुरागेन बहुशः प्रार्थिता सती ।

निराकृतवती सेद्यमद्य प्राप्या भविष्यति ॥ २० ॥
 मानुषे सानुरागेयं तत्र तद्रूपधारिणि ।
 रंस्यते मय्यसन्दिग्धं किं कालेन करोमि तत् ॥ २१ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

आत्मप्रभावेन ततस्तस्य रूपं द्विजन्मनः ।
 कृत्वा चचार यत्रास्ते निपण्णा सा वरूथिनी ॥ २२ ॥
 सा तं दृष्ट्वा वरारोहा किञ्चिदुत्फुल्ललोचना ।
 समेत्य प्राह तन्वक्त्री प्रसीदति पुनः पुनः ॥ २३ ॥
 त्वया त्यक्ता न सन्देहः परित्यज्यामि जीवितं ।
 तत्राधर्माः कष्टतरः क्रियालोपो भविष्यति ॥ २४ ॥
 मया समेत्य रम्येऽस्मिन् महाकन्दरकन्दरे ।
 मत्परिचाराजं धर्माभवश्यं प्रतिपत्स्यसे ॥ २५ ॥
 आद्युषः सावशेषं मे नूनमस्ति महामते ।
 निवृत्तस्तेन नूनं त्वं हृदया ह्लादकारकः ॥ २६ ॥

कणिरुवाच ॥

किं करोमि क्रियाहानिर्भवत्यत्र सतो मम ।
 त्वमाद्येवंविधं वाक्यं ब्रवीषि तनुमध्यमे ॥ २७ ॥
 तदहं सङ्कटं प्राप्नो यद्ब्रवीमि करोषि तत् ।
 यदि स्यात् सङ्गभो मेऽद्य भवत्या सह नान्यथा ॥ २८ ॥

वरूथिनी उवाच ॥

प्रसीद यद्ब्रवीषि त्वं तत्करोमि न ते शृषा ।
 ब्रवीष्येतदनाशङ्कं यत्ते कार्यं मयाधुना ॥ २९ ॥

कलिरुवाच ॥

नाद्य संभोगसमये द्रष्टव्योऽहं त्वया वने ।

निमीलिताक्ष्याः संसर्गस्तव सुधु मया सह ॥ ३० ॥

वरुथिन्युवाच ॥

एवं भवतु भद्रन्ते यथेच्छसि तथास्तु तत् ।

मया सर्व्वप्रकारं हि वशे स्थेयन्तवाधुना ॥ ३१ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वारोचिषे मन्वन्तरे ॥ ६२ ॥

त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः सह तया सोऽथ रराम गिरिसानुषु ।

फुल्लकाननहृद्येषु मनोज्ञेषु सरःसु च ॥ १ ॥

कन्दरेषु च रम्येषु निम्नगापुलिनेषु च ।

मनोज्ञेषु तथान्येषु देशेषु मुदितो द्विज ॥ २ ॥

वह्निनाधिष्ठितस्यासीद्यद्रूपन्तस्य तेजसा ।

अचिन्तयद्भोगकाले निमीलितविलोचना ॥ ३ ॥

ततः कालेन सा गर्भमवाप मुनिसत्तम ।

गन्धर्व्ववीर्य्यतो रूपं चिन्तनाच्च द्विजग्मवः ॥ ४ ॥

तां गर्भधारिणीं सोऽथ सान्त्वयित्वा वरुथिनीं ।

विप्ररूपधरो यातस्तया प्रीत्या विसर्ज्जितः ॥ ५ ॥

जज्ञे स बालो द्युतिमान् ज्वलन्निव विभावसुः ।
 स्वरोचिभिर्यथा सूर्यो भासयन् सकला दिशः ॥ ६ ॥
 स्वरोचिभिर्यतो भाति भाखानिव स बालकः ।
 ततः स्वरोचिरित्येवं नाम्ना ख्यातो बभूव सः ॥ ७ ॥
 वदधे च महाभागो वयसानुद्दिनन्तथा ।
 गुणौघैश्च यथा बालः कलाभिः शशलाञ्छनः ॥ ८ ॥
 स जग्राह धनुर्व्वदं वेदांश्चैव यथाक्रमं ।
 विद्याश्चैव महाभागस्तदा यौवनगोचरः ॥ ९ ॥
 मन्दराद्रौ कदाचित् स विचरंश्चारुचेष्टितः ।
 ददर्शैकां तदा कन्यां गिरिप्रस्थे भयातुरां ॥ १० ॥
 चायस्वेति निरीक्ष्यैनं सा तदा वाक्यमब्रवीत् ।
 मामैषीरिति स प्राह भयविभ्रुतलोचनां ॥ ११ ॥
 किमेतदिति तेनोक्ते वीरवाक्ये महात्मना ।
 ततः सा कथयामास श्वासात्तेपसुताक्षरं ॥ १२ ॥

कन्योवाच ॥

अहमिन्दीवराख्यस्य सुता विद्याधरस्य वै ।
 नाम्ना मनोरमा जाता सुतायां मरुधन्वनः ॥ १३ ॥
 मन्दारविद्याधरजा सखी मम विभावरी ।
 कलावती चाप्यपरा सुता पारस्य वै मुनेः ॥ १४ ॥
 ताभ्यां सह मया यातं कैलासतटमत्तमं ।
 तत्र दृष्टो मुनिः कश्चित्तपसातिष्ठशाकृतिः ॥ १५ ॥
 क्षुत्शामकगुणो निस्तेजा दूरपाताघ्नितारकः ।

मयावहसितः क्रुद्धः स तदा मां शशाप ह ॥ १६ ॥
शामशामस्वरः किञ्चित्कल्पिताधरपत्नवः ।
त्वयावहसितो यस्मादनार्थं दुष्टतापसि ॥ १७ ॥
तस्मात् त्वामचिरेणैव राशसोऽभिभविष्यति ।
दत्ते शापे मत्सखीभ्यां स तु निर्भर्त्सितो मुनिः ॥ १८ ॥
धिकं ते ब्राह्मण्यमद्यान्त्या कृतन्ते निखिलन्तपः ।
अमर्षणैर्धर्षितोऽसि तपसा नातिकर्षितः ॥ १९ ॥
द्यान्त्यास्पदं वै ब्राह्मण्यं क्रोधसंयमनन्तपः ।
एतच्छ्रुत्वा ददौ शापं तयोरप्यमितद्युतिः ॥ २० ॥
एकस्याः कुष्ठमङ्गेषु भाव्यन्वस्यास्तथा क्षयः ।
तयोस्तथैव तज्जातं यथोक्तं तेन तत्क्षणात् ॥ २१ ॥
ममाप्येवं महद्रक्षः समुपैति पदानुगं ।
न शृणोपि महानादं तस्यादूरेपि गर्जतः ॥ २२ ॥
तृतीयमद्य दिवसं यन्मे पृष्ठन्न मुञ्चति ।
अस्त्रग्रामस्य सर्वस्य हृदयग्राहमद्य ते ॥ २३ ॥
तं प्रयच्छामि मां रक्ष रक्षसोऽस्मान्महामते ।
प्रादात् स्वायम्भुवस्यादौ स्वयं रुद्रः पिनाकधृक् ॥ २४ ॥
स्वायम्भुवो वशिष्ठाय सिद्धवर्याय दत्तवान् ।
तेनापि दत्तं मन्मातुः पित्रे चिन्नायुधाय वै ॥ २५ ॥
प्रादादौ द्वाहिकं सोऽपि मत्पित्रे श्वशुरः स्वयं ।
मयापि शिशितं वीर सकाशाद्बालया पितुः ॥ २६ ॥
हृदयं सकलास्त्राणामश्रेपरिपुनाशनं ।

तद्दिदं गृह्यतां शीघ्रमशेषास्त्रपरायणं ॥ २७ ॥
ततो जहि दुरात्मानमेनं ब्रह्मासमागतं ॥ २८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

तथेत्युक्ते ततस्तेन वार्युंपस्पृश्य तस्य तत् ।
अस्त्राणां हृदयं प्रादात् सरहस्यनिवर्त्तनं ॥ २९ ॥
एतस्मिन्नन्तरे रक्षास्तत्तदा भीषणाकृतिः ।
नर्दमानो महानादमाजगाम त्वरान्वितः ॥ ३० ॥
मयाभिभूता किं चाणमुपैपि द्रुतमेहि मे ।
भक्षाय किञ्चिरेणेति ब्रुवाणं तं ददर्श सः ॥ ३१ ॥
स्वरोचिश्चिन्तयाभार दृष्ट्वा तं समुपागतं ।
गृह्णात्वेष वचः सत्यं तस्यास्त्विति महामुनेः ॥ ३२ ॥
जग्राह समुपेत्यैनां त्वरया सोऽपि राक्षसः ।
चाहि चाहीति करुणं विलपन्तीं सुमध्यमां ॥ ३३ ॥
ततः स्वरोचिः संकुञ्चश्चण्डास्त्रमतिभैरवं ।
दृष्ट्वा निवेश्य तद्रक्षो ददर्शानिमिषेक्षणः ॥ ३४ ॥
तदाभिभूतः स तदा तामुत्सृज्य निशाचरः ।
प्रसीद् शाम्यतामस्त्रं श्रूयताञ्चेत्यभाषत ॥ ३५ ॥
मोक्षितोऽहं त्वया शापादतिघोरात्महाद्युते ।
प्रदत्तादतितीव्रेण ब्रह्मामिचेण धीमता ॥ ३६ ॥
उपकारो न मे त्वत्तो गहाभागाधिकोऽपरः ।
येनाहं समहाकष्टान्ब्रह्माशापाद्दिमोक्षितः ॥ ३७ ॥

सुरोचिरुवाच ॥

ब्रह्ममित्रेण मुनिना किन्निमित्तं महात्मना ।
शप्तस्त्वं कीदृशश्चैव शापो दत्तोऽभवत्पुरा ॥ ३८ ॥

राक्षस उवाच ॥

ब्रह्ममित्रोऽष्टधा छिन्नमायुर्व्वेदमधीतवान् ।
त्रयोदशाधिकारञ्च प्रगृह्याथर्व्वणो द्विजः ॥ ३९ ॥
अहञ्चेन्दीवराख्येति ख्यातोऽस्या जनकोऽभवं ।
विद्याधरपतेः पुत्रो नलनाभस्य खड्गिनः ॥ ४० ॥
मया च याचितः पूर्वं ब्रह्ममित्रोऽभवन्मुनिः ।
आयुर्व्वेदमशेषं मे भगवान् दातुमर्हसि ॥ ४१ ॥
यदा तु बहुशो वीर प्रश्रयावनतस्य मे ।
न प्रादाद्याचितो विद्यामायुर्व्वेदात्मिकां मम ॥ ४२ ॥
शिष्येभ्यो ददतस्तस्य मयान्तर्धायगेन हि ।
आयुर्व्वेदात्मिका विद्या गृहीताभूत्तदानध ॥ ४३ ॥
गृहीतायान्तु विद्यायां मासैरष्टाभिरन्तरात् ।
ममातिहर्षाद्भवद्वासोऽतीव पुनः पुनः ॥ ४४ ॥
प्रत्यभिज्ञाय मां हासान्मुनिः कोपसमन्वितः ।
विकम्पिकन्धरः प्राह मामिदं परुषाक्षरं ॥ ४५ ॥
राक्षसेनैव यस्मान्मे त्वयाऽदृश्येन दुर्माते ।
हृता विद्यावहासश्च मामवज्ञाय वै कृतः ॥ ४६ ॥
तस्मात्त्वं राक्षसः पाप मच्छापेन निराकृतः ।
भविष्यसि न सन्देहः सप्तरात्रेण दारुणः ॥ ४७ ॥

इत्युक्ते प्रणिपाताद्यैरुपचारैः प्रसादितः ।
 स मामाह पुनर्विप्रस्तत्क्षणाद्भृदुमानसः ॥ ४८ ॥
 यन्मयोक्तमवश्यन्तद्भावि गन्धर्व्वं नान्यथा ।
 किन्तु त्वं राक्षसो भूत्वा पुनः स्वं प्राप्स्यसे वपुः ॥ ४९ ॥
 नष्टस्मृतिर्यदा क्रुद्धः स्वमपत्यञ्चिखादिषुः ।
 निशाचरत्वं गन्तासि तदस्त्रानलतापितः ॥ ५० ॥
 पुनः संज्ञामवाप्य स्वामवाप्स्यसि निजं वपुः ।
 तथैव स्वगधिष्ठानं लोके गन्धर्व्वसंज्ञिते ॥ ५१ ॥
 सोऽहं त्वया महाभाग मोक्षितोऽस्मान्महाभयात् ।
 निशाचरत्वाद्यद्दीर तेन मे प्रार्थनां कुरु ॥ ५२ ॥
 इमान्ते तनयां भार्यां प्रयच्छामि प्रतीच्छ तां ।
 आयुर्व्वेदश्च सकलस्त्वष्टाङ्गो यो मया ततः ॥
 मुनेः सकाशात् संग्राहस्तं गृह्णीष्व महामते ॥ ५३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्युक्त्वा प्रददौ विद्यां स च दिव्याम्बरोज्ज्वलः ।
 स्त्रग्भूषणधरो दिव्यं पुराणं वपुरास्थितः ॥ ५४ ॥
 दत्त्वा विद्यां ततः कन्यां सा दातुमुपचक्रमे ।
 तमाह सा तदा कन्या जनितारं स्वरूपिणां ॥ ५५ ॥
 अनरागो मयाऽप्यत्र तातातीव महात्मनि ।
 दर्शनादेव संजातो विशेषेणोपकारिणि ॥ ५६ ॥
 किन्त्वेषा मे सखी सा च मत्कृते दुःखपीडिते ।
 अतो नाभिलषे भोगान् भोक्तुमेतेन वै रामं ॥ ५७ ॥

पुरुषैरपि नो शक्या कर्तुमिच्छं नृशंसता ।
 स्वभावरुचिरैर्माट्टक् कथं योषित् करिष्यति ॥ ५८ ॥
 साहं यथा ते दुःखार्त्तं मत्कृते कन्यके पितः ।
 तथा स्थास्यामि तद्दुःखे तच्छोकानलतापिता ॥ ५९ ॥

सरोचिरुवाच ॥

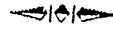
आयुर्व्वेदप्रसादेन ते करिष्ये पुनर्नवे ।
 सख्यौ तव महाशोकं समुत्सृज्य सुमध्यमे ॥ ६० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः पित्रा स्वयं दत्तां तां कन्यां स विधानतः ।
 उपयेमे गिरौ तस्मिन् स्वरोचिश्चारुलोचनां ॥ ६१ ॥
 दत्तान्तु तां तदा कन्यामभिशान्त्य च भाविनीं ।
 जगाम दिव्यया गत्या गन्धर्व्वः स्वपुरन्ततः ॥ ६२ ॥
 स चापि सहितस्तन्वा तदुद्यानन्तादा ययौ ।
 कन्यकायुगलं यत्र तच्छापात्त्वगदातुरं ॥ ६३ ॥
 ततस्तयोः स तत्त्वज्जो रोगघ्नैरौषधैरसैः ।
 चकार नीरुजे देहे स्वरोचिरपराजितः ॥ ६४ ॥
 ततोऽतिशोभने, कन्ये विमुक्ते व्याधितः शुभे ।
 स्वकान्त्योज्ज्योतिदिग्भागं चक्राते तन्महीधरं ॥ ६५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सारोचिषे मन्वन्तरे ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवं विमुक्तरोगा तु कन्यका तं मुदान्विता ।
 स्वरोचिषमुवाचेद् भृणुष्व वचनं प्रभो ॥ १ ॥
 मन्दारविद्याधरजा नाम्ना ख्याता विभावरी ।
 उपकारिन् स्वमात्मानं प्रयच्छामि प्रतीच्छ मां ॥ २ ॥
 विद्याञ्च तुभ्यं दास्यामि सर्व्वभूतरुतानि ते ।
 यथाभिव्यक्तिमेष्यन्ति प्रसादपरगो भव ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवमस्त्विति तेनोक्ते धर्मज्ञेन स्वरोचिषा ।
 द्वितीया तु तदा कन्या इदं वचनमब्रवीत् ॥ ४ ॥
 कुमारब्रह्मचार्यासीत् पारो नाम पिता मम ।
 ब्रह्मर्षिः सुमहाभागो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ५ ॥
 तस्य पुंस्कोकिलालापारमणीये मधौ पुरा ।
 आजगामाप्सराभ्यासं प्रख्याता पुञ्जिकास्तना ॥ ६ ॥
 कामवक्तव्यतां नीतः स तदा मुनिपुङ्गवः ।
 तत्संयोगेऽहमुत्पन्ना तरयामव गहाचले ॥ ७ ॥
 विहाय मां गता सा च मातास्मिन्निर्जने वने ।
 बालामेकां गहीष्टुष्टे व्यालश्लापदसंकुले ॥ ८ ॥
 ततः कलाभिः सोमस्य वर्द्धन्तीभिरवक्ष्यं ।
 आप्याय्यमानाहरहो वृद्धिं यातास्मि सत्तम ॥ ९ ॥

ततः कलावतीत्येतन्मम नाम महात्मना ।
 गृहीतायाः कृतं पित्रा गन्धर्व्वेण सुभानना ॥ १० ॥
 न दत्ताहं तदा तेन याचितेन महात्मना ।
 देवारिणालिना सप्तस्ततो मे घातितः पिता ॥ ११ ॥
 ततोऽहमतिनिर्व्वेदादात्मव्यापादनोद्यता ।
 निवारिता शम्भुपत्न्या सत्या सत्यप्रतिश्रवा ॥ १२ ॥
 माशुचः सुभ्रु भर्त्ता ते महाभागो भविष्यति ।
 स्वरोचिर्नाम पुत्रश्च मनुस्तस्य भविष्यति ॥ १३ ॥
 आज्ञाञ्च निधयः सर्व्वं करिष्यन्ति तवाट्टताः ।
 यथाभिलपितं वित्तं प्रदास्यन्ति च ते शुभे ॥ १४ ॥
 यस्या वक्तो प्रभावेन विद्यायास्तां गृहाण मे ।
 पद्मिनी नाम विद्येयं महापद्माभिपूजिता ॥ १५ ॥
 इत्याह मां दक्षसुता सती सत्यपरायणा ।
 स्वरोचिस्त्वं ध्रुवं देवी नान्यथा सा वदिष्यति ॥ १६ ॥
 साहं प्राणप्रदायाद्य तां विद्यां स्वं तथा वपुः ।
 प्रयच्छामि प्रतीच्छ त्वं प्रसाद्सुमुखो मम ॥ १७ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवमस्त्विति तामाह स तु कन्यां कलावतीं ।
 विभावर्थ्याः कलावत्याः स्निग्धदृष्ट्यानुमोदितः ॥ १८ ॥
 जग्राह च ततः पाणी स तयोरभरद्युतिः ।
 नदत्सु देवतूर्थेषु नृत्यन्तीप्सुसरःसु च ॥ १९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वरोचिमे मन्वन्तरे ॥ ६७ ॥

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स ताभिः सहितः पत्नीभिरमरद्युतिः ।
 रराम तस्मिन् शैलेन्द्रे रम्यकानननिर्भरे ॥ १ ॥
 सर्वोपभोगरत्नानि मधूनि मधुराणि च ।
 निधयः समुपाजहुः पद्मिन्या वशवर्त्तिनः ॥ २ ॥
 स्रजो वस्त्राण्यलङ्कारान् गन्धाढ्यमनुलेपनं ।
 आसनान्यतिशुभ्राणि काञ्चनानि यथेच्छया ॥ ३ ॥
 सौवर्णानि महाभाग करकान् भाजनानि च ।
 तथा शय्याश्च विविधा दिव्यैरास्तरणैर्युताः ॥ ४ ॥
 एवं स ताभिः सहितो दिव्यगन्धादिवासिते ।
 रराम स्वरुचिर्भाभिर्भासिते वरपर्वते ॥ ५ ॥
 ताश्चापि सह तेनेति लेभिरे मुदमुत्तमां ।
 रममाणा यथा स्वर्गे तथा तत्र शिलोच्चये ॥ ६ ॥
 कलहंसी जगादैकां चक्रवाकीं जले सतीं ।
 तस्य तासाञ्च ललिते सम्वन्धे च स्पृहावती ॥ ७ ॥
 धन्योऽयमतिपुण्योऽयं योऽयं यौवनगोचरः ।
 दयिताभिः सहैताभिर्भुङ्क्ते भोगानभीष्टितान् ॥ ८ ॥
 सन्ति यौवनिनः श्लाघ्यास्तत्पत्न्यो नातिशोभनाः ।
 जगत्यामल्पकाः पत्न्यः पतयश्चातिशोभनाः ॥ ९ ॥

अभीष्टाः कस्यचित् कान्ता कान्तः कस्याश्चिदीप्सितः ।
 परस्परानुरागाद्यं दाम्पत्यमतिदुर्लभं ॥ १० ॥
 धन्योऽयं दयिताभीष्टो ह्येताश्चास्यातिवह्नुभाः ।
 परस्परानुरागो हि धन्यानामेव जायते ॥ ११ ॥
 एतन्निशम्य वचनं कलहंसीसमीरितं ।
 उवाच चक्रवाकी तां नातिविस्मितमानसा ॥ १२ ॥
 नायं धन्यो यतो लज्जा नान्यस्त्रीसन्निकर्षतः ।
 अन्यं स्त्रियमयं भुङ्क्ते न सर्वास्वस्य मानसं ॥ १३ ॥
 चित्तानुराग एकस्मिन्नधिष्ठाने यतः सखि ।
 ततो हि प्रीतिमानेष भार्यासु भविता कथं ॥ १४ ॥
 एता न दयिताः पत्युर्नैतासां दयितः पतिः ।
 विनोदमात्रमेवैता यथा परिजनोऽपरः ॥ १५ ॥
 एतासाञ्च यदीष्टोऽयं तत् किं प्राणान्न मुञ्चति ।
 आलिङ्गत्यपरां कान्तां ध्यातो वै कान्तयान्यया ॥ १६ ॥
 विद्याप्रदानमूल्येन विव्रीतो ह्येष सृत्यवत् ।
 प्रवर्त्ततो न हि प्रेम समं बह्वीषु तिष्ठति ॥ १७ ॥
 कलहंसि पतिर्धन्यो मम धन्याहमेव च ।
 यस्यैकस्याच्चिरं चित्तं यस्याश्चैकत्र संस्थितं ॥ १८ ॥

सार्कण्डेय उवाच ॥

सर्वसच्चरुतज्ञोऽसौ स्वरोविरपराजितः ।
 निशम्य लज्जितो दध्यौ सत्यमेव हि नानृतं ॥ १९ ॥
 ततो वर्षशते याते रममाणो महागिरौ ।

रममाणः समन्ताभिर्ददर्श पुरतो मृगं ॥ २० ॥
 सुस्निग्धपीनावयवं मृगीयूथविहारिणं ।
 वासिताभिः स्वरूपाभिर्मृगीभिः परिवारितं ॥ २१ ॥
 आकृष्टघ्राणपुटका जिघ्रन्तीस्तास्ततो मृगीः ।
 उवाच स मृगी रामा लज्जात्यागेन गम्यतां ॥ २२ ॥
 नाहं स्वरोचिस्तच्छीलो न चैवाहं सुलोचनाः ।
 निर्लज्जा बहवः सन्ति तादृशास्तत्र गच्छत ॥ २३ ॥
 एकात्वनेकानुगता यथा हासास्पदं जने ।
 अनेकाभिस्तथैवैको भोगदृष्ट्या निरीक्षितः ॥ २४ ॥
 तस्य धर्मक्रियाहानिरहन्यहनि जायते ।
 सक्तोऽन्यभार्थ्या चान्यकामासक्तः सदैव सः ॥ २५ ॥
 यस्तादृशोऽन्यस्तच्छीलः परलोकपराङ्मुखः ।
 तं कामयत भद्रं वो नाहं तुल्यः स्वरोचिषा ॥ २६ ॥
 इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे खारोचिषे मन्वन्तरे ॥ ६५ ॥

षट्मशितमोऽध्यायः ॥

—>>><<<—

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवं निरस्यमानास्ता हरिणेन मृगाङ्गनाः ।
 श्रुत्वा स्वरोचिरात्मानं मेने स पतितं यथा ॥ १ ॥
 त्यागे चकार च मनः स तासां मुनिसत्तम ।
 चक्रवाकीमृगप्रोक्तो मृगचर्थाजुगुप्सितः ॥ २ ॥

समेत्य ताभिर्भूयश्च वर्द्धमानमनोभवः ।
आक्षिप्तनिर्व्वेदकथो रेमे वर्षशतानि षट् ॥ ३ ॥
किन्तु धर्माविरोधेन कुर्व्वन् धर्माश्रिताः क्रियाः ।
भुंक्ते स्वरोच्चिर्विषयान् सह ताभिरुदारधीः ॥ ४ ॥
ततश्च जज्ञिरे तस्य त्रयः पुत्राः स्वरोचिषः ।
विजयो मेरुनन्दश्च प्रभावश्च महाबलः ॥ ५ ॥
मनोरमा च विजयं प्रासूतेन्दीवरात्मजा ।
विभावरी मेरुनन्दं प्रभावञ्च कलावती ॥ ६ ॥
पद्मिनी नाम या विद्या सर्व्वभोगोपपादिका ।
स तेषां तत्प्रभावेन पिता चक्रे पुरत्रयं ॥ ७ ॥
प्राच्यान्तु विजयं नाम कामरूपे नगोपरि ।
विजयाय सुतायादौ स ददौ पुरमुत्तमं ॥ ८ ॥
उदीच्यां मेरुनन्दस्य पुरीं नन्दवतीमिति ।
ख्याताञ्चकार प्रोत्तुङ्गवप्रप्राकारमालिनीं ॥ ९ ॥
कलावतीसुतस्यापि प्रभावस्य निवेशितं ।
पुरन्तालमिति ख्यातं दक्षिणापथमाश्रितं ॥ १० ॥
एवं निवेश्य पुत्रान् स पुरेषु पुरुपर्षभः ।
रेमे ताभिः समं विप्र मनोज्ञेष्वतिभूमिषु ॥ ११ ॥
एकदा तु गतोऽरण्ये विहरन् स धनुर्धरः ।
चकर्ष धनुरालोक्य वराहमतिदूरगं ॥ १२ ॥
अथाह काचिदभ्येत्य तं तदा हरिणाङ्गना ।
मथ्येव पात्यतां वाणः प्रसीदेति पुनः पुनः ॥ १३ ॥

किमनेन हतेनाथ मामाशु विनिपातय ।
त्वया निपातिती बाणो दुःखान्मां मोक्षयिष्यति ॥ १४ ॥

खरोचिरुवाच ॥

न ते शरीरं सरुजमस्माभिरुपलक्ष्यते ।
किन्नु तत्कारणं येन त्वं प्राणान् हातुमिच्छसि ॥ १५ ॥

मृग्युवाच ॥

अन्यास्वासक्तहृदये यस्मिंश्चेतः कृतास्यदं ।
सम तेन विना मृत्युरौषधं किमिहापरं ॥ १६ ॥

खरोचिरुवाच ॥

कस्त्वान्नाभिलषेङ्गीरु सानुरागासि कुत्र वा ।
यदप्राप्तौ निजान् प्राणान् परित्यक्तुं व्यवस्यसि ॥ १७ ॥

मृग्युवाच ॥

त्वामेवेच्छामि भद्रन्ते त्वया मेऽवहृतं मनः ।
वृणोम्यहमतौ मृत्युं मयि बाणो निपात्यतां ॥ १८ ॥

खरोचिरुवाच ॥

त्वं मृगी चञ्चलापाङ्गी नररूपधरा वयं ।
कथं त्वया समं योगो भद्विधस्य भविष्यति ॥ १९ ॥

मृग्युवाच ॥

यदि सापेक्षितञ्चित्तं मयि ते मां परिष्वज ।
यदि वा साधु चित्तन्ते करिष्यामि यथेक्षितं ॥
एतावताहं भवता भविष्याम्यतिमानिता ॥ २० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

आलिलिङ्गं ततस्तां स स्वरोच्चिर्हरिणाङ्गनां ।
 तेन चालिङ्गिता सद्यः साभूद्विव्यवपुर्धरा ॥ २१ ॥
 ततः स विस्मयाविष्टः का त्वमित्यभ्यभाषत ।
 सा चास्मै कथयामास प्रेमलज्जाजहाश्वरं ॥ २२ ॥
 अहमभ्यर्थिता देवैः काननस्यास्य देवता ।
 उत्पादनीयो हि मनुस्त्वया मयि महामते ॥ २३ ॥
 प्रीतिमत्यां मयि सुतं भूर्लोकपरिपालकां ।
 तमुत्पादय देवानां त्वामहं वचनाद्भवे ॥ २४ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स तस्यान्तनयं सर्व्वलक्षणलक्षितं ।
 तेजस्विनमिवात्मानं जनयामास तत्क्षणात् ॥ २५ ॥
 जातमात्रस्य तस्याथ देववाद्या निसम्बनुः ।
 जगुर्गन्धर्व्वपतयो नन्दतुश्चाप्परोमणाः ॥ २६ ॥
 सिपिचुः शीकरैर्नागा ऋषयश्च तपोधनाः ।
 देवाश्च पुष्पवर्षञ्च मुमुक्षुश्च समन्ततः ॥ २७ ॥
 तस्य तेजः समालोक्य नाम चक्रे पिता स्वयं ।
 द्युतिमानिति येनास्य तेजसा भासिता दिशः ॥ २८ ॥
 स बालो द्युतिमान्नाम महाबलपराक्रमः ।
 स्वरोच्चिषः सुतो यस्मात्तस्मात् स्वरोच्चिपोऽभवत् ॥ २९ ॥
 स चापि विचरन्मध्ये कदाचिद्भ्रिनिर्गारे ।
 स्वरोच्चिर्दृष्ट्वा हंसं निजपत्नीसमन्वितं ॥ ३० ॥

उवाच स तदा हंसीं साभिलाषां पुनः पुनः ।
 उपसंहृत्यतामात्मा चिरन्ते क्रिडितं मया ॥ ३१ ॥
 किं सर्व्यकालं भोगैस्ते आसन्नञ्चरमं वयः ।
 परित्यागस्य कालो मे तव चापि जलेचरि ॥ ३२ ॥

हंस्युवाच ॥

अकालः को हि भोगानां सर्व्वं भोगात्माकं जगत् ।
 यज्ञाः क्रियन्ते भोगार्थं ब्राह्मणैः संयतात्मभिः ॥ ३३ ॥
 दृष्टादृष्टांस्तथा भोगान् वाञ्छमाना विवेकिनः ।
 दानानि च प्रयच्छन्ति पूर्वाधर्मांश्च कुर्व्वते ॥ ३४ ॥
 स त्वं नेच्छसि किं भोगान् भोगश्चेष्टाफलं नृणां ।
 विवेकिनां तिरश्चयाञ्च किं पुनः संयतात्मनां ॥ ३५ ॥

हंस उवाच ॥

भोगेष्वसक्तचित्तानां परमात्मान्विता मतिः ।
 भविष्यति कदा सङ्गमुपेतानाञ्च वन्द्युषु ॥ ३६ ॥
 पुञ्जमिचकलत्रेषु सक्ताः सीदन्ति जन्तवः ।
 सरःपङ्कगर्गावे मशा जीर्णा वनगजा इव ॥ ३७ ॥
 किं न पश्यसि वा भद्रे जातसङ्गं स्वरोचिषं ।
 आवाल्यात्कामसंसक्तां मशं स्नेहाभुवुर्हमे ॥ ३८ ॥
 यौवनेऽतीव भार्यासु सास्त्रातं पुञ्जनसृषु ।
 स्वरोचिषो मग्नो मशमुद्धारं प्राप्यते कुतः ॥ ३९ ॥
 नाहं स्वरोचिपरतुल्यः स्त्रीवाध्यो वा जलेचरि ।
 विवेकवांश्च भोगानां निवृत्तोऽस्मि च सास्त्रतं ॥ ४० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

स्वरोचिरेतदाकर्ण्य जातोद्वेगः स्वगेरितं ।
 आदाय भार्यास्तपसे यथावन्व्यत्तपोवनं ॥ ४१ ॥
 तत्र तस्या तपो घोरं सह ताभिरुदारधीः ।
 जगाम लोकानगलान्निष्टत्तास्त्रिलकच्छपः ॥ ४२ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वरोचिषे मन्वन्तरे ॥ ६६ ॥

सप्तमष्टितमोऽध्यायः ।

—१११—

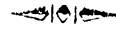
मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स्वरोचिषं नास्त्रा द्युतिमन्तं प्रजापतिं ।
 मनुञ्चकार भगवांस्तस्य मन्वन्तरं शृणु ॥ १ ॥
 तत्रान्तरे तु ये देवा मुनयस्तत्सुताश्च ये ।
 भौपालाः क्रौष्टके ये तान् गदतस्त्वं विशामय ॥ २ ॥
 देवाः पारावतास्तत्र तथैव तुमिता द्विज ।
 स्वरोचिषेऽन्तरे चेन्द्रो विपश्चिदिति विश्रुतः ॥ ३ ॥
 ऊर्जास्तम्बस्तथा प्राणो दत्तोत्तिर्द्वृषभस्तथा ।
 निश्वरश्चार्ज्ववीरांश्च तत्र सप्तर्षयोऽथवन् ॥ ४ ॥
 चैत्रकिंपुरुपाद्याश्च सुतास्तस्य महाजनः ।
 सप्तासन् सुमहावीर्याः पृथिवीपरिपालकाः ॥ ५ ॥
 तस्य मन्वन्तरं यावत्तावत्तद्वंशविसारे ।
 भुक्तोयमयनिः सर्वा द्वितीयं वै तदन्तरं ॥ ६ ॥

स्वरोचिपस्तु चरितं जन्म स्वरोचिपस्य च ।
निशम्य मुच्यते पापैः अद्धानो हि मानवः ॥ ७ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वरोचियं समाप्तं ॥ ६७ ॥

अष्टषष्ठितमोऽध्यायः ॥

कौस्तुभिकावाच ॥

भगवन् कथितं सर्वं विस्तरेण त्वया मम ।
स्वरोचिपस्तु चरितं जन्म स्वरोचिपस्य तु ॥ १ ॥
या तु सा पद्मिनी नाम विद्या भोगोपपादिका ।
तत्संश्रया ये निधयस्तान् मे विस्तरतो वद ॥ २ ॥
अष्टौ ये निधयस्तेषां स्वरूपं द्रव्यसंस्थितिः ।
भवताभिहितं सम्यक् श्रोतुमिच्छाम्यहं गुरो ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

पद्मिनी नाम या विद्या लक्ष्मीस्तस्याथ देवता ।
तदाधाराश्च निधयस्तन्मे निगदतः शृणु ॥ ४ ॥
यत्र पद्ममहापद्मौ तथा मकरकच्छपौ ।
मुकुन्दो नन्दकश्चैव नीलः शङ्खोऽष्टमो निधिः ॥ ५ ॥
सत्यामृद्भौ भवन्त्येते सिद्धिस्तेषां हि जायते ।
एते ह्यष्टौ समाख्याता निधयस्तव कौस्तुभे ॥ ६ ॥
देवतानां प्रसादेन साधुसंसेवनेन च ।
एभिरालोकितं वित्तं मानुषस्य सदा मुने ॥ ७ ॥

यादृक् स्वरूपं भवति तन्मे निगदतः शृणु ।
 पद्मो नाम निधिः पूर्वं मयस्य भवति द्विज ॥ ८ ॥
 सुतस्य तत्सुतानाञ्च तत्पौत्राणाञ्च नित्यशः ।
 दाक्षिण्यसारं पुरुषस्तेन चाधिष्ठितो भवेत् ॥ ९ ॥
 सत्त्वाधारो महाभोगो यतोऽसौ सात्त्विको निधिः ।
 सुवर्गारूप्यताम्रादिधातूनाञ्च परिग्रहं ॥ १० ॥
 करोत्यतितरां सोऽथ तेषाञ्च क्रयविक्रयं ।
 करोति च तथा यज्ञान् दक्षिणाञ्च प्रयच्छति ॥ ११ ॥
 सभां देवनिकेतांश्च स कारयति तन्मनाः ।
 सत्त्वाधारो निधिश्चान्यो महापद्म इति श्रुतः ॥ १२ ॥
 सत्त्वप्रधानो भवति तेन चाधिष्ठितो नरः ।
 करोति पद्मरागादिरत्नानाञ्च परिग्रहं ॥ १३ ॥
 मौक्तिकानां प्रबालानां तेषां च क्रयविक्रयान् ।
 ददाति योगशीलेभ्यस्तेषामावसथांस्तथा ॥ १४ ॥
 स कारयति तच्छीलः स्वयमेव च जायते ।
 तत्सूतास्तथाशीलाः पुत्रपौत्रक्रमेण च ॥ १५ ॥
 पूर्वार्द्धमात्रः सप्तासौ पुरुषांश्च न मुञ्चति ।
 तामसौ मकरो नाम निधिस्तेनावलोक्तिः ॥ १६ ॥
 पुरुषोऽथ तमःप्रायः सुशीलोऽपि हि जायते ।
 बाणखड्गर्षिधनुषां चर्मणाञ्च परिग्रहं ॥ १७ ॥
 रसनानाञ्च कुरुते याति मैत्रीञ्च राजभिः ।
 ददाति शौर्यवृत्तीनां भृभुजां ये च तत्प्रियाः ॥ १८ ॥

क्रयविक्रये च शस्त्राणां नान्यत्र प्रीतिमेति च ।
 एकस्यैव भवत्येव न च तस्यानुयानुगः ॥ १९ ॥
 द्रव्यार्थं दस्युतो नाशं संग्रामे चापि सत्रजे ।
 कच्छपश्च निधिर्योऽसौ नरस्तेनाभिवीक्षितः ॥ २० ॥
 तमःप्रधानो भवति यतोऽसौ तामसो निधिः ।
 व्यवहारानशेषांस्तु पुण्यजातैः करोति च ॥ २१ ॥
 कर्मस्थानखिलांश्चैव न विश्वसिति कस्यचित् ।
 समस्तानि यथाज्ञानि संहरत्येव कच्छपः ॥ २२ ॥
 तथारिष्टस्वचित्तानि तिष्ठत्यायतमानसः ।
 न ददाति न वा भुङ्क्ते तद्विनाशभयाकुलः ॥ २३ ॥
 निधानमुर्व्वां कुरुते निधिः सोऽध्येकपूरुषः ।
 रजोगुणमयश्चान्यो मुकुन्दो नाम यो निधिः ॥ २४ ॥
 नरोऽवलोकितस्तेन तद्गुणी भवति द्विज ।
 बीणावेणुमृदङ्गानामातोद्यस्य परिग्रहं ॥ २५ ॥
 करोति गायतां वित्तं नृत्यताञ्च प्रयच्छति ।
 बन्दिनामथ सूतानां विटानां लास्यपाठिनां ॥ २६ ॥
 ददात्यहर्निशं भोगान् भुङ्क्ते तैश्च समं द्विज ।
 कुलटास्वरतिश्चास्य भवत्यन्यैश्च तद्विधैः ॥ २७ ॥
 प्रयाति सङ्गमेकञ्च यं निधिर्भजते नरं ।
 रजस्तमोमयश्चान्यो नन्दो नाम महानिधिः ॥ २८ ॥
 उपैति स्तम्भमधिकं नरस्तेनावलोकितः ।
 समस्तधातुरत्नानां पुण्यधान्यादिकस्य च ॥ २९ ॥

परिग्रहं करोत्येष तथैव क्रयविक्रयं ।
 आधारः स्वजनानाञ्च आगताभ्यागतस्य च ॥ ३० ॥
 सहते नापमानोक्तिं स्वल्पामपि महामुने ।
 स्तूयमानश्च महतीं प्रीतिं बध्नाति यच्छति ॥ ३१ ॥
 यं यमिच्छति वै कामं मृदुत्वमुपयाति च ।
 बह्वो भार्या भवन्धस्य सूतिसत्वोऽतिशोभनाः ॥ ३२ ॥
 रतये सप्त च नरान्निधिर्नन्दोऽनुवर्तते ।
 प्रवर्द्धमानोऽथनरमष्टभागेन सत्तम ॥ ३३ ॥
 दीर्घायुष्टञ्च सर्वेषां पुरुषाणां प्रयच्छति ।
 बन्धूनामेव भरणं ये च दूरादुपागताः ॥ ३४ ॥
 तेषां करोति वै नन्दः परलोके न चाहतः ।
 भवत्यस्य नच स्नेहः सहवासिषु जायते ॥ ३५ ॥
 पूर्वमिचेपु शैथिल्यं प्रीतिमन्यैः करोति च ।
 तथैव सत्त्वरजसी यो विभर्त्ति महानिधिः ॥ ३६ ॥
 सलीलसंज्ञस्तत्सङ्गी नरस्तच्छीलवान् भवेत् ।
 वस्त्रकार्पासधान्यादिफलपुष्पपरिग्रहं ॥ ३७ ॥
 मुक्ताविद्रुमशङ्खानां शुक्त्यादीनां तथा मुने ।
 काष्ठादीनां करोत्येष यच्चान्यज्जलसम्भवं ॥ ३८ ॥
 क्रयविक्रयमन्येषां नान्यत्र रमते मनः ।
 तडागान् पुष्करिण्योऽथ तथारामान् करोति च ॥ ३९ ॥
 बन्धञ्च सरितां दृष्ट्वास्तथारोपयते नरः ।
 अनुलेपनपुष्पादि भोगं मुक्ताभिजायते ॥ ४० ॥

त्रिपौरुषश्चापि निधिर्नीलो नामैष जायते ।
 रजस्तमोमयश्चान्यः शङ्खसंज्ञो हि यो निधिः ॥ ४१ ॥
 तेनापि नीयते विप्र तद्गणित्वं निधीश्वरः ।
 एकस्यैव भवत्येष नरं नान्यमुपैति च ॥ ४२ ॥
 यस्य शङ्खो निधिस्तस्य स्वरूपं क्रौष्टुके शृणु ।
 एक एवात्मना स्ष्टमन्त्रं भुंक्ते तथाम्बरं ॥ ४३ ॥
 कदन्नभुक् परिजनो नच शोभनवस्त्रधृक् ।
 न ददाति सुहृद्भार्याभ्रातृपुत्रसुपादिषु ॥ ४४ ॥
 स्वपोषणपरः शङ्खी नरो भवति सर्वदा ।
 इत्येते निधयः ख्याता नराणामर्थदेवताः ॥ ४५ ॥
 मिश्रावलोकनान्मिश्राः स्वभावफलदायिनः ।
 यथा ख्यातस्वभावस्तु भवत्येव विलोकनात् ॥
 सर्व्वपामाधिपत्ये च श्रीरेषा द्विजपद्मिनी ॥ ४६ ॥
 इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे निधिनिर्णयो नाम ॥ ६८ ॥

ऊनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

→|←

क्रौष्टुकिरुवाच ॥

विस्तरात् कथितं ब्रह्मन् मम स्वारोचिषंत्वया ।
 मन्वन्तरं तथैवाष्टौ ये पृष्टा निधयो मया ॥ १ ॥
 स्वायम्भुवं पूर्व्वमेव मन्वन्तरमुदाहृतं ।
 मन्वन्तरं तृतीयं मे कथयोत्तमसंज्ञितं ॥ २ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

उत्तानपादपुत्रोऽभूदुत्तमो नाम नामतः ।
 सुरुच्यास्तनयः ख्यातो महाबलपराक्रमः ॥ ३ ॥
 धर्मात्मा च महात्मा च पराक्रमधनो नृपः ।
 अतीत्य सर्वभूतानि बभौ भानुपराक्रमः ॥ ४ ॥
 समः शत्रौ च मित्रे च पुरे पुत्रे च धर्मावित् ।
 दुष्टे च यमवत्साधौ सोमवच्च महामने ॥ ५ ॥
 बाभ्रव्यां बहुलां नाम उपयेमे स धर्मावित् ।
 उत्तानपादतनयः शचीमिन्द्रवोत्तमः ॥ ६ ॥
 ख्यातामतीव तस्यासीद्विजवर्या मनः सदा ।
 सैहवच्छशिनी यद्वद्रोहिण्यां निहितास्पदं ॥ ७ ॥
 अन्यप्रयोजनासक्तिमुपैति न हि तन्मनः ।
 स्वप्ने चैव तदालम्बि मनोऽभूत्तस्य भूभृतः ॥ ८ ॥
 स च तस्याः सुचार्वङ्ग्या दर्शनादेव पार्थिवः ।
 ददाति स्पर्शनं गात्रे गात्रस्पर्शे च तन्मयः ॥ ९ ॥
 श्रोत्रोद्देगकरं वाक्यं प्रियमप्यवनीपतेः ।
 तस्यापि भूरि सम्मानं मेने परिभवन्ततः ॥ १० ॥
 श्रवमेने स्रजं दत्तां शुभान्याभरणानि च ।
 उत्तस्थावङ्गपीडेव पिवतोऽस्य वरासवं ॥ ११ ॥
 भुञ्जता च नरेन्द्रेण क्षणमात्रं करे धृता ।
 बभुजे स्वल्पकं भक्ष्यं द्विज नातिमुदावती ॥ १२ ॥
 एवं तस्यानुकूलस्य नानुकूला महात्मनः ।

प्रभूततरमत्यर्थं चक्रे रागं महीपतिः ॥ १३ ॥
 अथ पानगतो भूपः कदाचित्तां मनस्विनीं ।
 सुरापूतं पानपात्रं ग्राहयामास सादरः ॥ १४ ॥
 पश्यतां भूमिपालानां वारमुखैः समन्वितः ।
 प्रगीयमानमधुरैर्गयगायनतत्परैः ॥ १५ ॥
 सा तु नेच्छति तत्पात्रमादातुं तत्पराङ्मुखी ।
 समक्षमवनीशानां ततः क्रुद्धः स पार्थिवः ॥ १६ ॥
 उवाच द्वाःस्थमाहूय निश्वसन्नुरगो यथा ।
 निराकृतस्तया देव्या प्रियया पतिरप्रियः ॥ १७ ॥
 द्वाःस्थैनां दुष्टहृदयामादाय विजने वने ।
 परित्यजाशु नैतत्ते विचार्यं वचनं मम ॥ १८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततो नृपस्य वचनमविचार्यमवेक्ष्य सः ।
 द्वाःस्थस्तत्याज तां सुभ्रुमारोप्य स्यन्दने वने ॥ १९ ॥
 सा च तं विपिने त्यागं नीता तेन महीश्रुता ।
 अदृश्यमाना तं मेने परं कृतमनुग्रहं ॥ २० ॥
 सोऽपि तत्रानुरागार्त्तिदह्यमानात्ममानसः ।
 श्रौत्तानपादिर्भूपालो नान्यां भार्यामविन्दत ॥ २१ ॥
 सस्मार तां सुचार्वङ्गीमहर्निशमनिर्वृतः ।
 चकार च निजं राज्यं प्रजा धर्मेण पालयन् ॥ २२ ॥
 प्रजाः पालयतस्तस्य पितुः पुत्रानिवौरसान् ।
 आगत्य ब्राह्मणः कश्चिदिदमाहार्त्तमानसः ॥ २३ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

महाराज भृशार्तोऽस्मि श्रूयतां गदतो मम ।
 नृणामार्त्तिपरिचाणमन्यतो न नराधिपात् ॥ २४ ॥
 मम भार्या प्रसुप्तस्य केनाप्यपहृता निशि ।
 गृहद्वारमनुद्घाक्य तां समानेतुमर्हसि ॥ २५ ॥

राजोवाच ॥

न वेत्सि केनापहृता क्व वा नीता तु सा द्विज ।
 यतामि विग्रहे कस्य कुतो वाप्यानयामि तां ॥ २६ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

तथैव स्थगिते द्वारि प्रसुप्तस्य महीपते ।
 हृता हि भार्या किं केनेत्येतद्विज्ञायते भवान् ॥ २७ ॥
 त्वं रक्षिता नो नृपते षडागादानवेतनः ।
 धर्मस्य तेन निश्चिन्ताः स्वपन्ति मनुजा निशि ॥ २८ ॥

राजोवाच ॥

न ते दृष्टा मया भार्या यादृग्रूपा च देहतः ।
 वयश्चैव समाख्याहि किंशीला ब्राह्मणी च ते ॥ २९ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

कठोरनेत्रा सात्युच्चा ह्रस्वबाहुः कृशानना ।
 विरूपरूपा भूपाल न निन्दामि तथैव तां ॥ ३० ॥
 वाचि भूपातिपरूपा न सौम्या सा च शीलतः ।
 इत्याख्याता मया भार्या साकारा दुर्निरीक्षणा ॥ ३१ ॥
 मनागतीतं भूपाल तस्याश्च प्रथमं वयः ।

तादृग्रूपा हि मे भार्या सत्यमेतन्मयोदितं ॥ ३२ ॥

राजीवाच ॥

अलन्ते ब्राह्मण तथा भार्यामन्यां ददामि ते ।

सुखाय भार्या कल्याणी दुःखहेतुर्हि तादृशी ॥ ३३ ॥

कल्ये सुरूपता विप्र कारणं शीलमुत्तमं ।

रूपशीलविहीना या त्याज्या सा तेन हेतुना ॥ ३४ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

रक्ष्या भार्या महीपाल इति न श्रुतिरुत्तमा ।

भार्यायां रक्षमाणायां प्रजा भवति रक्षिता ॥ ३५ ॥

आत्मा हि जायते तस्यां सा रक्ष्यातो नरेश्वर ।

प्रजायां रक्षमाणायामात्मा भवति रक्षितः ॥ ३६ ॥

तस्यामरक्षमाणायां भविता वर्णसङ्करः ।

स पातयेन्महीपाल पूर्वान् स्वर्गादधःपितृन् ॥ ३७ ॥

धर्महानिश्चानुदिनमभार्यस्य भवेन्मम ।

नित्यक्रियाणां विभ्रंशात् स चापि पतनाय मे ॥ ३८ ॥

तस्याञ्च पृथिवीपाल भवित्री मम सन्ततिः ।

तव षड्भागदात्री सा भवित्री धर्महेतुकी ॥ ३९ ॥

तदेतत्ते मयाख्याता पत्नी या मे हृता प्रभो ।

तां समानय रक्षायां भवानधिकृतो यतः ॥ ४० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

स तस्यैवं वचःश्रुत्वा विमृष्य च नरेश्वरः ।

सर्वोपकरणैर्युक्तमारुह महारथं ॥ ४१ ॥

इतश्चेतश्च तेनासौ परिवभ्राम मेदिनी ।
ददर्श च महारण्ये तापसाश्रममत्तमं ॥ ४२ ॥
अवतीर्य च तत्रासौ प्रविश्य दृष्ट्वा मुनिं ।
कौश्यां वृष्यां समासीनं ज्वलन्तमिव तेजसा ॥ ४३ ॥
स दृष्ट्वा नृपतिं प्राप्तं समुत्थाय त्वरान्वितः ।
संमान्य स्वागतेनैव शिष्यमाहार्यमानय ॥ ४४ ॥
तमाह शिष्यः शनकैर्दातव्योऽर्घ्योऽस्य किं मुने ।
तदाज्ञापय सञ्चिन्त्य तवाज्ञां हि करोम्यहं ॥ ४५ ॥
ततोऽवगतवृत्तान्तो भूपतेस्तस्य स द्विजः ।
सम्भाषासनदानेन चक्रे सम्मानमात्मवान् ॥ ४६ ॥

ऋषिरुवाच ॥

किं निमित्तमिहायातो भवान् किल्ले चिकीर्षितं ।
उत्तानपादतनयं वेद्मि त्वामुत्तमं नृप ॥ ४७ ॥

राजोवाच ॥

ब्राह्मणस्य गृहाङ्गार्या केनाप्यपहृता मुने ।
अविज्ञातस्वरूपेण तामन्वेष्टुमिहागतः ॥ ४८ ॥
पृच्छामि यत्ते तन्मे त्वं प्रणतस्यानुकम्पया ।
अभ्यागतस्याथ गृहं भगवन् वक्तुमर्हसि ॥ ४९ ॥

ऋषिरुवाच ॥

पृच्छ मामवनीपाल यत्प्रष्टव्यमशङ्कितः ।
वक्तव्यञ्चे तव मया कथयिष्यामि तत्त्वतः ॥ ५० ॥

राजीवाच ॥

गृहागताय यो मह्यं प्रथमे दर्शने मुने ।
त्वया समुद्यतो दातुं कथं सोऽर्घ्यो निवर्तितः ॥ ५१ ॥

ऋषिरुवाच ॥

त्वद्दर्शनेन रभसादाज्ञप्तोऽयं मया नृप ।
यदा तदाहमेतेन शिष्येण प्रतिबोधितः ॥ ५२ ॥
एष वेत्ति जगत्यत्र मत्प्रसादादनागतं ।
यथाहं समतीतञ्च वर्त्तमानञ्च सर्व्वतः ॥ ५३ ॥
आलोच्याज्ञापयेत्युक्ते ततो ज्ञातं मयापि तत् ।
ततो न दत्तवानर्घ्यमहं तुभ्यं विधानतः ॥ ५४ ॥
सत्यं राजन् त्वमर्घ्यार्हः कुले स्वायम्भुवस्य च ।
तथापि नार्घ्ययोग्यं त्वां मन्यामो वयमुत्तमं ॥ ५५ ॥

राजीवाच ॥

किं कृतं हि मया ब्रह्मन् ज्ञानादज्ञानतो पि वा ।
येन त्वत्तोऽर्घ्यमर्हामि नाहमभ्यागतश्चिरात् ॥ ५६ ॥

ऋषिरुवाच ॥

किं विस्मृतन्ते यत्पत्नी त्वया त्यक्ता च कानने ।
परित्यक्तस्तथा सार्द्धं त्वया धर्मो नृपाखिलः ॥ ५७ ॥
पक्षेण कर्मणो हान्या प्रयात्यस्पर्शतान्नरः ।
विन्मूत्रैर्वाषिकी यस्य हानिस्ते नित्यकर्मणः ॥ ५८ ॥
पत्न्यानुकूलया भाव्यं यथाशीलेऽपि भर्त्सरि ।
दुःशीलापि तथा भार्थ्या पोषणीया नरेश्वर ॥ ५९ ॥

प्रतिकूला हि सा पत्नी तस्य विप्रस्य या हृता ।
 तथापि धर्माकामोऽसौ त्वामुद्यातितरां नृप ॥ ६० ॥
 चलतः स्थापयस्यन्यान् स्वधर्मेषु महीपते ।
 त्वां स्वधर्माच्चिचलितं कोऽपरः स्थापयिष्यति ॥ ६१ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

विलक्ष्यः स महीपाल इत्युक्तस्तेन धीमता ।
 तथेत्युक्त्वा च पप्रच्छ हृतां पत्नीं द्विजन्मनः ॥ ६२ ॥
 भगवन् केन नीता सा पत्नी विप्रस्य कुत्र वा ।
 अतीतानागतं वेत्ति जगत्यवितथं भवान् ॥ ६३ ॥

ऋषिरुवाच ॥

तां जहाराद्रितनयो वलाकी नाम राश्रसः ।
 द्रक्ष्यसे चाद्य तां भूप उत्पलावतके वने ॥ ६४ ॥
 गच्छ संयोजयाशु त्वं भार्यया हि द्विजोत्तमं ।
 मा पापास्पदतां यातु त्वमिवासौ दिने दिने ॥ ६५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे त्रैतानमन्वन्तरे ॥ ६६ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

अथारूरोह स्वरथं प्रणिपत्य महामुनिं ।
 तेनाख्यातं वनन्तश्च प्रययावुत्पलावतं ॥ १ ॥

यथाख्यातस्वरूपाञ्च भार्यां भर्त्रा द्विजस्य तां ।
 भक्षयन्तीं ददार्शाय श्रीफलानि नरेश्वरः ॥ २ ॥
 पप्रच्छ च कथं भद्रे त्वमेतद्धनमागता ।
 स्फुटं ब्रवीहि वैशालेरपि भार्या सुशर्माणः ॥ ३ ॥

ब्राह्मण्युवाच ॥

सुताहमतिरात्रस्य द्विजस्य वनवासिनः ।
 पत्नी विशालपुत्रस्य यस्य नाम त्वयोदितं ॥ ४ ॥
 साहं हृता वलाकेन राक्षसेन दुरात्मना ।
 प्रसुप्ता भवनस्यान्ते भ्रातृमातृवियोजिता ॥ ५ ॥
 भस्मीभवतु तद्द्रष्टो येनास्मैवं वियोजिता ।
 मात्रा भ्रातृभिरन्यैश्च तिष्ठाम्यत्र सुदुःखिता ॥ ६ ॥
 अस्मिन् वनेऽतिगहने तेनानीयाहमुज्झिता ।
 न वेद्मि कारणं किं तन्नोपभुंक्ते न खादति ॥ ७ ॥

राजोवाच ॥

अपि तज्ज्ञायते रक्षस्वामत्सृज्य क्व वै गतं ।
 अहं भर्त्रा तवैवात्र प्रेषितो द्विजनन्दिनि ॥ ८ ॥

ब्राह्मण्युवाच ॥

अस्यैव काननस्यान्ते स तिष्ठति निशाचरः ।
 प्रविश्य पश्यतु भवान् न विभेति ततो यदि ॥ ९ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

प्रविवेश ततः सोऽथ तथा वर्त्मनि दर्शिते ।
 ददृशे परिवारेण समवेतञ्च राक्षसं ॥ १० ॥

दृष्टमात्रे ततस्तस्मिन् त्वरमाणः स राक्षसः ।
दूरादेव महीं मूर्ध्ना स्पृशन् पादान्तिकं ययौ ॥ ११ ॥

राक्षस उवाच ॥

ममात्रागच्छता गेहं प्रसादस्ते महान् कृतः ।
प्रशाधि किं करोम्येष वसामि विषये तव ॥ १२ ॥
अर्थञ्चेमं प्रतीच्छ त्वं स्थीयताञ्चेदमासनं ।
वयं मृत्या भवान् स्वामी दृढमात्रापयस्व मां ॥ १३ ॥

राजोवाच ॥

कृतमेव त्वया सर्व्वं सर्व्वीभेवातिथिक्रियां ।
किमर्थं ब्राह्मणवधूस्त्वयानीता निशाचर ॥ १४ ॥
नेयं सुरूपा सन्त्यन्या भार्य्यार्थञ्चेत् हता त्वया ।
भर्त्यार्थं चेत्कथं नात्ता त्वयैतत्कथ्यतां मम ॥ १५ ॥

राक्षस उवाच ॥

न वयं मानुषाहारा अन्ये ते नृप राक्षसाः ।
सुकृतस्य फलं यत्तु तदस्मीमो वयं नृप ॥ १६ ॥
स्वभावञ्च मनुष्याणां योषिताञ्च विमानिताः ।
मानिताश्च समस्मीमो न वयं जन्तुखादकाः ॥ १७ ॥
यदस्माभिर्नृणां क्षान्तिर्भुक्ता क्रुध्यन्ति ते तदा ।
भुक्ते दुष्टे स्वभावे च गुणवन्तो भवन्ति च ॥ १८ ॥
सन्ति नः प्रमदा भूप रूपेणाप्सरसां समाः ।
राक्षस्यस्तासु तिष्ठत्सु मानुषीषु रतिः कथं ॥ १९ ॥

राजोवाच ।

यद्येषा नोपभोगाय नाहाराय निशाचर ।
गृहं प्रविश्य विप्रस्य तत्किमेषा हृता त्वया ॥ २० ॥

राक्षस उवाच ।

मन्त्रवित् स द्विजश्रेष्ठो यज्ञे यज्ञे गतस्य मे ।
रक्षोघ्नमन्त्रपठनात् करोत्युच्चाटनं नृप ॥ २१ ॥
वयं बुभुक्षितास्तस्य मन्त्रोच्चाटनकर्माणा ।
क्व यामः सर्व्वयज्ञेषु स ऋत्विग्भवति द्विज ॥ २२ ॥
ततोऽस्माभिरिदन्तस्य वैकल्यमुपपादितं ।
पत्न्या विना पुमानिज्याकर्मयोग्यो न जायते ॥ २३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

वैकल्योच्चारणात्तस्य ब्राह्मणस्य महामतेः ।
ततः स राजातिभृशं विषणाः समजायत ॥ २४ ॥
वैकल्यमेव विप्रस्य वदन्मामेव निन्दति ।
अनर्हमर्घस्य च मां सोऽप्याह मुनिसत्तमः ॥ २५ ॥
वैकल्यं तस्य विप्रस्य राक्षसोऽप्याह मे यथा ।
अपत्नीकतया सोऽहं सङ्कटं महदास्थितः ॥ २६ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

एवं चिन्तयतस्तस्य पुनरप्याह राक्षसः ।
प्रणामनम्रो राजानं बद्धाञ्जलिपुटो मुने ॥ २७ ॥
नरेन्द्राज्ञाप्रदानेन प्रसादः क्रियतां मम ।
भृत्यस्य प्रणतस्य त्वं युष्माद्विषयवासिनः ॥ २८ ॥

राजोवाच ॥

स्वभावं वयमश्रीमस्त्वयोक्तं यन्निशाचर ।
 तदर्थिनो वयं येन कार्य्येण शृणु तन्मम ॥ २९ ॥
 अस्यास्त्वयाद्य ब्राह्मण्या दौःशील्यमपभुज्यतां ।
 येन त्वयात्तदौःशील्या तद्विनीता भवेदियं ॥ ३० ॥
 नीयतां यस्य भार्य्येयं तस्य वेश्म निशाचर ।
 अस्मिन् कृते कृतं सर्व्वं गृहमभ्यागतस्य मे ॥ ३१ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स राक्षसस्तस्याः प्रविश्यान्तः स्वमायया ।
 भक्षयामास दौःशील्यं निजशक्त्या नृपाज्ञया ॥ ३२ ॥
 दौःशील्येनातिरौद्रेण पत्नी तस्य द्विजन्मनः ।
 तेन सा सम्परित्यक्ता तमाह जगतीपतिं ॥ ३३ ॥
 स्वकर्मफलपाकेन भर्तुस्तस्य महात्मनः ।
 वियोजिताहं तद्धेतुरयमासीन्निशाचरः ॥ ३४ ॥
 नास्य दोषो न वा तस्य मम भर्तुर्महात्मनः ।
 ममैव दोषो नान्यस्य सुकृतं ह्युपभुज्यते ॥ ३५ ॥
 अन्यजन्मनि कस्यापि विप्रयोगः कृतो मया ।
 सोऽयं मयाप्युपगतः को दोषोऽस्य महात्मनः ॥ ३६ ॥

राक्षस उवाच ॥

प्रापयामि तवादेशादिमां भर्तृगृहं प्रभो ।
 यदन्यत्करणीयन्ते तदाज्ञापय पार्थिव ॥ ३७ ॥

राजीवाच ॥

अस्मिन् कृते कृतं सर्व्वं त्वया मे रजनीचर ।
आगन्तव्यञ्च ते वीर कार्य्यकाले स्मृतेन मे ॥ ३८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

तथेत्युक्त्वा तु तद्रक्षस्तामादाय द्विजाङ्गनां ।
निन्ये भर्तृगृहं शुद्धां दौःशील्यापगमात्तदा ॥ ३९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे औत्तानमन्वन्तरे ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

तां प्रेषयित्वा राजापि स्वभर्तृगृहमङ्गनां ।
चिन्तयामास निःश्वस्य किमत्र सुकृतं भवेत् ॥ १ ॥
अनर्घयोग्यताकष्टं स मामाह महामनाः ।
वैकल्यं विप्रमुद्दिश्य तथाहायं निशाचरः ॥ २ ॥
सोऽहं कथं करिष्यामि त्यक्त्वा पत्नी मया हि सा ।
अथवा ज्ञानदृष्टिं तं पृच्छामि मुनिसत्तमं ॥ ३ ॥
सञ्चिन्त्येत्यं स भूपालः समारूढ्य च तं रथं ।
ययौ यत्र स धर्मात्मा चिकालज्ञो महामुनिः ॥ ४ ॥
अवरूढ्य रथात्सोऽथ तं समेत्य प्रणम्य च ।
यथा वृत्तं समाचक्षौ राष्ट्रसेन समागमं ॥ ५ ॥

ब्राह्मण्या दर्शनञ्चैव दोःशील्यापगमं तथा ।
प्रेषणं भर्तृगेहे च कार्य्यमागमने च यत् ॥ ६ ॥

ऋषिरुवाच ॥

ज्ञातमेतन्मया पूर्वं यत् कृतन्ते नराधिप ।
कार्य्यमागमने चैव मत्समीपे तवाखिलं ॥ ७ ॥
पृच्छ मामिह किं कार्य्यं मयेत्युद्विग्नमानसः ।
त्वय्यागते महीपाल शृणु कार्य्यञ्च यच्चया ॥ ८ ॥
पत्नी धर्मार्थकामानां कारणं प्रबलं नृणां ।
विशेषतश्च धर्मश्च सन्त्यक्तस्तजता हि तां ॥ ९ ॥
अपत्नीको नरो भूष न योग्यो निजकर्मणां ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि वैश्यः शूद्रोऽपि वा नृप ॥ १० ॥
त्यजता भवता पत्नीं न शोभनमनुष्ठितं ।
अत्याज्यो हि यथा भर्ता स्त्रीणां भार्या तथा नृणां ॥ ११ ॥

राजोवाच ॥

भगवन् किं करोम्येष विपाको मम कर्मणां ।
नानुकूलानुकूलस्य यस्मात्त्यक्ता ततो मया ॥ १२ ॥
यद्यत्करोति तत्क्षान्तं दह्यमानेन चेतसा ।
भगवंस्तद्वियोगार्त्तिविभीतेनान्तरात्मना ॥ १३ ॥
साम्प्रतं तु वने त्यक्ता न वेद्मि क्व नु सा गता ।
भक्षिता वापि विपिने सिंहव्याघ्रनिशाचरैः ॥ १४ ॥

ऋषिरुवाच ॥

न भक्षिता सा भूपाल सिंहव्याघ्रनिशाचरैः ।

सा त्वविप्लुतचारित्रा साम्प्रतन्तु रसातले ॥ १५ ॥

राजोवाच ॥

सा नीता केन पातालमास्ते साऽदूषिता कथं ।
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन् यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १६ ॥

ऋषिर्वाच ॥

पाताले नागराजोऽस्ति प्रख्यातश्च कपोतकः ।
तेन दृष्टा त्वया त्यक्ता भ्रगमाणा महावने ॥ १७ ॥
सा रूपशालिनी तेन सानुरागेन पार्थिव ।
वेदितार्थेन पातालं नीता सा युवती तदा ॥ १८ ॥
ततस्तस्य सुता सुभ्रुर्नन्दा नाम महीपते ।
भार्या मनोरमा चास्य नागराजस्य धीमतः ॥ १९ ॥
तया मातुः सपत्नीयं सा भवितीति शोभना ।
दृष्टा स्वगेहं सा नीता गुप्ता चान्तःपुरे शुभा ॥ २० ॥
यदा तु याचिता नन्दा न ददाति नृपोत्तरं ।
मूका भविष्यसीत्याह तदा तां तनयां पिता ॥ २१ ॥
एवं शप्ता सुता तेन सा चास्ते तत्र भूपते ।
नीता तेनोरगेन्द्रेण धृता तत्सुतया सती ॥ २२ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततो राजा परं हर्षमवाप्य तमपृच्छत ।
द्विजवर्ज्यं स्वदौर्भाग्यकारणं दयितां प्रति ॥ २३ ॥

राजोवाच ॥

भगवन् सर्व्वलोकस्य मयि प्रीतिरनुत्तमा ।

किन्नु तत्कारणं येन स्वपत्नी नातिवत्सला ॥ २४ ॥
मम चासावतीवेष्टा प्राणेभ्योऽपि महामुने ।
सा च मां प्रति दुःशीला ब्रूहि यत्कारणं द्विज ॥ २५ ॥

ऋषिरुवाच ॥

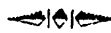
पाणिग्रहणकाले त्वं सूर्यभौमशूनैश्चरैः ।
शुक्रवाचस्पतिभ्याञ्च तव भार्यावलोकिता ॥ २६ ॥
तन्मुहूर्तेऽभवच्चन्द्रस्तस्याः सोमसुतस्तथा ।
परस्परविपश्चौ तौ ततः पार्थिव ते भृशं ॥ २७ ॥
तद्गच्छ त्वं स्वधर्मेण परिपालय मेदिनीं ।
पत्नीसहायः सर्वाश्च कुरु धर्मावतीः क्रियाः ॥ २८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्युक्ते प्रणिपत्यैनमारुह्य स्यन्दनं ततः ।
उत्तमः पृथिवीपाल आजगाम निजं पुरं ॥ २९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे औत्तम मन्वन्तरे ॥ ७१ ॥

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स्वनगरं प्राप्य तं ददर्श द्विजं नृपः ।
समेतं भार्यया चैव शीलवत्या मुदान्वितं ॥ १ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

राजवर्यं कृतार्थोऽस्मि यतो धर्मो हि रक्षितः ।

धर्मज्ञेनेह भवता भार्यामानयता मम ॥ २ ॥

राजोवाच ॥

वृत्तार्थस्त्वं द्विजश्रेष्ठ निजधर्मानुपालनात् ।
वयं सङ्कटिनो विप्र येषां पत्नी न वेश्मनि ॥ ३ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

नरेन्द्र सा हि विपिने भक्षिता श्वापदैर्यदि ।
अलन्तया किमन्यस्या न पाणिर्गृह्यते त्वया ॥
क्रोधस्य वशमागम्य धर्मो न रक्षितस्त्वया ॥ ४ ॥

राजोवाच ॥

न भक्षिता मे दयिता श्वापदैः सा हि जीवति ।
अविदूषितचारित्रा कथमेतत्करोम्यहं ॥ ५ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

यदि जीवति ते भार्या न चैव अभिचारिणी ।
तदपत्नीकताजन्म किं पापं क्रियते त्वया ॥ ६ ॥

राजोवाच ॥

अनीतापि हि सा विप्र प्रतिकूला सदैव मे ।
दुःखाय न सुखायात्वं तस्या मैत्री न वै मयि ॥
तथा त्वं कुरु यत्नं मे यथा सा वशगामिनी ॥ ७ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

तव संप्रीतये तस्या वरेष्टिरुपकारिणी ।
क्रियते मित्रकामैर्या मित्रविन्दां करोमि तां ॥ ८ ॥
अप्रीतयोः प्रीतिकरी सा हि संजननी परं ।

भार्यापत्योर्मनुष्येन्द्र तान्तवेष्टिं करोम्यहं ॥ ९ ॥
 यत्र तिष्ठति सा सुभ्रुस्तव भार्या महीपते ।
 तस्मादानीयतां सा ते परां प्रीतिमुपैष्यति ॥ १० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्युक्तः स तु सम्भारानशेषानवनीपतिः ।
 आनिनाय चकारेष्टिं स च तां द्विजसत्तमः ॥ ११ ॥
 सप्तकृत्वः स तु तदा चकारेष्टिं पुनः पुनः ।
 तस्य राज्ञो द्विजश्रेष्ठो भार्यासम्पादनाय वै ॥ १२ ॥
 यदारोपितमैवान्ताममन्यत महामुनिः ।
 स्वभर्त्तरि तदा विप्रस्तमुवाच नराधिपं ॥ १३ ॥
 आनीय तां नरश्रेष्ठ या तवेष्टात्मनोऽन्तिकं ।
 भुङ्क्ष्व भोगांस्तथा सार्द्धं यज यज्ञांस्तथादृतः ॥ १४ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इत्युक्तस्तेन विप्रेण भूपालो विस्मितस्तदा ।
 सस्मार तं महावीर्यं सत्यसन्धं निशाचरं ॥ १५ ॥
 स्मृतस्तेन तदा सद्यः समुपेत्य नराधिपं ।
 किं करोमीति सोऽप्याह प्रणिपत्य महामुने ॥ १६ ॥
 ततस्तेन नरेन्द्रेण विस्तरेण निवेदिते ।
 गत्वा पातालमादाय राजपत्नीमुपाययौ ॥ १७ ॥
 आनीता चातिहाद्देन सा ददर्श तदा पतिं ।
 उवाच च प्रसीदेति भूयोभूयो मुदान्विता ॥ १८ ॥
 ततः स राजा रभसा परिष्वज्याह मानिनीं ।

प्रिये प्रसन्न एवाहं भूयोऽप्येवं ब्रवीषि किं ॥ १९ ॥

पत्न्युवाच ॥

यदि प्रसादप्रवणं नरेन्द्रं मयि ते मनः ।
तदेतदभियाचे त्वां तत्कुरुष्व ममाहंशं ॥ २० ॥

राजोवाच ॥

निःशङ्कं ब्रूहि मत्तो यद्भवत्या किञ्चिदीप्सितं ।
तदस्मभ्यं न ते भीरु तवायत्तोऽस्मि नान्यथा ॥ २१ ॥

पत्न्युवाच ॥

मदर्थं तेन नागेन सुता शप्ता सखी मम ।
मूका भविष्यसीत्याहं सा च मूकत्वमागता ॥ २२ ॥
तस्याः प्रतिक्रियां प्रीत्या मम शक्नोति चेद्भवान् ।
वाग्विभागप्रशान्त्यर्थं ततः किं न कृतं मम ॥ २३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः स राजा तं विप्रमाहास्मिन् किट्टशी क्रिया ।
तन्मूकतापनोदाय स च तं प्राह पार्थिवं ॥ २४ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥

भूप सारस्वतीमिष्टिं करोमि वचनात्तव ।
पत्नी तवेयमान्दुर्गयं यातु तद्वाक्प्रवर्त्तनात् ॥ २५ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इष्टिं सारस्वतीं चक्रे तदर्थं स द्विजोत्तमः ।
सारस्वतानि सूक्तानि जजाप च समाहितः ॥ २६ ॥
ततः प्रवृत्तवाक्यान्तां गर्गः प्राह रसातले ।

उपकारः सखीभर्त्रा कृतोऽयमतिदुष्करः ॥ २७ ॥
 इत्थं ज्ञानं समासाद्य नन्दा शीघ्रगतिः पुरं ।
 ततो राज्ञीं परिष्वज्य स्वसखीमुरगात्मजा ॥ २८ ॥
 तच्च संस्तूय भूपालं कल्याणोत्तया पुनः पुनः ।
 उवाच मधुरं नागी कृतासनपरिग्रहा ॥ २९ ॥
 उपकारः कृतो वीर भवता यो ममाघुना ।
 तेनास्याकृष्टहृदया यद्भ्रवीमि शृणुष्व तत् ॥ ३० ॥
 तव पुत्रो महावीर्यो भविष्यति नराधिप ।
 तस्याप्रतिहतं चक्रमस्यां भुवि भविष्यति ॥ ३१ ॥
 सर्वार्थशास्त्रतत्त्वज्ञो धर्मानुष्ठानतत्परः ।
 मन्वन्तरेश्वरो धीमान् भविष्यति स वै मनुः ॥ ३२ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इति दत्त्वा वरं तस्मै नागराजसुता ततः ।
 सखीं तां संपरिष्वज्य पातालमगमन्मुने ॥ ३३ ॥
 तत्र तस्य तथा सार्द्धं रमतः पृथिवीपतेः ।
 जगाम कालः सुमहान् प्रजाः पालयतस्तथा । ३४ ॥
 ततः स तस्यान्तनयो जज्ञे राज्ञो महात्मनः ।
 पौर्णमास्यां यथा कान्तश्चन्द्रः संपूर्णमण्डलः ॥ ३५ ॥
 तस्मिन् जाते मुदं प्रापुः प्रजाः सर्वा महात्मनि ।
 देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात च ॥ ३६ ॥
 तस्य दृष्ट्वा वपुः कान्तं भविष्यं शीलमेव च ।
 औत्तमश्चेति मुनयो नाम चक्रुः समागताः ॥ ३७ ॥

जातोऽयमुत्तमे वंशे तत्र काले तथोत्तमे ।
उत्तमावयवस्तेन औत्तमोऽयं भविष्यति ॥ ३८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

उत्तमस्य सुतः सोऽथ नाम्ना ख्यातस्तथोत्तमः ।
मनुरासीत्तत्प्रभावो भागुरे श्रूयतां मम ॥ ३९ ॥
उत्तमास्यानमखिलं जन्म चैवोत्तमस्य च ।
नित्यं शृणोति विहेपं स कदाचिन्न गच्छति ॥ ४० ॥
इष्टैर्दारैस्तथा पुत्रैर्वन्धुभिर्वा कदाचन ।
वियोगो नास्य भविता शृग्वतः पठतोऽपि वा ॥ ४१ ॥
तस्य मन्वन्तरं ब्रह्मन् वदतो मे निशागम ।
श्रूयतां तत्र यश्चेन्द्रो ये च देवास्तथर्षयः ॥ ४२ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे औत्तम मन्वन्तरे ॥ ७२ ॥

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

मन्वन्तरे तृतीयेऽस्मिन् औत्तमस्य प्रजापतेः ।
देवानिन्द्रमृषीन् भूपान् निबोध गदतो मम ॥ १ ॥
स्वधामानस्तथा देवा यथानामानुकारिणः ।
सत्याख्यश्च द्वितीयोऽन्यस्त्रिदशानां तथा गणः २ ॥
तृतीये तु गणे देवाः शिवाख्या मुनिसत्तम ।
शिवाः स्वरूपतस्ते तु श्रुताः पापप्रणाशनाः ॥ ३ ॥

प्रतर्हनाख्यश्च गणो देवानां मुनिसत्तम ।
 चतुर्थस्तत्र कथित औत्तमस्यान्तरे मनोः ॥ ४ ॥
 वशवर्त्तिनःपञ्चमेऽपि देवास्तत्र गणे द्विज ।
 यथाख्यातस्वरूपास्तु सर्व्व एव महामुने ॥ ५ ॥
 एते देवगणाः पञ्च स्मृता यज्ञभुजस्तथा ।
 मन्वन्तरे मनुश्रेष्ठे सर्व्वे द्वादशका गणाः ॥ ६ ॥
 तेषामिन्द्रो महाभागस्त्रैलोक्ये स गुरुर्भवेत् ।
 शतं क्रतूनामाहृत्य सुशान्तिर्नाम नामतः ॥ ७ ॥
 यस्योपसर्गनाशाय नामाक्षरविभूषिता ।
 अद्यापि मानवैर्गाथा गीयते तु महीतले ॥ ८ ॥
 सुशान्तिर्देवराट् कान्तः सुशान्तिं स प्रयच्छति ।
 सहितः शिवसत्याद्यैस्तथैव वशवर्त्तिनः ॥ ९ ॥
 अजः परशुचिर्दिव्यो महाबलपराक्रमाः ।
 पुत्रास्तस्य मनोरासन् विख्यातास्त्रिदशोपमाः ॥ १० ॥
 तत्सूतिसम्भवैर्भूमिः पालिताभून्नरेश्वरैः ।
 यावन्मन्वन्तरं तस्य मनोरुत्तमतेजसः ॥ ११ ॥
 चतुर्युगानां संख्याता साधिका ह्येकसप्ततिः ।
 कृतचेतादिसंज्ञानां यान्युक्तानि युगे मया ॥ १२ ॥
 स्वतेजसा हि तपसो वरिष्ठस्य महात्मनः ।
 तनयाश्चान्तरे तस्मिन् सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥ १३ ॥
 तृतीयमेतत्कथितं तव मन्वन्तरं मया ।
 तामसस्य चतुर्थन्तु मनोरन्तरमुच्यते ॥ १४ ॥

वियोनिजन्मनो यस्य यशसा द्योतितं जगत् ।
 जन्म तस्य मनोर्ब्रह्मन् श्रूयतां गदतो मम ॥ १५ ॥
 अतीन्द्रियमशेषाणाममूनाञ्चरितन्तथा ।
 तथा जन्मापि विज्ञेयं प्रभावश्च महात्मनां ॥ १६ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे औत्तम मन्वन्तरं समाप्तं ॥ ७३ ॥

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

राजाभूद्वि विख्यातः स्वराष्ट्रो नाम वीर्यवान् ।
 अनेकयज्ञहत्याज्ञः संग्रामेष्वपराजितः ॥ १ ॥
 तस्थायुः सुमहत् प्रादात् मन्त्रिणाराधितो रविः ।
 पत्नीनाञ्च शतन्तस्य धन्यानामभवत् द्विज ॥ २ ॥
 तस्य दीर्घायुषः पत्न्यो नातिदीर्घायुषो मुने ।
 कालेन जग्मुर्निधनं भृत्यमन्त्रिजनास्तथा ॥ ३ ॥
 स भार्याभिरस्तथा युक्तो भृत्यैश्च सहजन्मभिः ।
 उद्विग्नचेताः संग्राप वीर्यहानिमहर्निशं ॥ ४ ॥
 तं वीर्यहीनं निभृतैर्भृत्यैस्त्यक्तं सुदुःखितं ।
 अनन्तरो विमर्द्दाख्यो राज्याच्चप्रावितवांस्तदा ॥ ५ ॥
 राज्याच्चप्राप्तं सोऽपि वनं गत्वा निर्व्विग्नमानसः ।
 तपस्तेपे महाभागो वितस्तापुलिने स्थितः ॥ ६ ॥

ग्रीष्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वभ्रंकषाशिकः ।
 जलशायी च शिशिरे निराहारो यतव्रतः ॥ ७ ॥
 ततस्तपस्यतस्तस्य प्राट्टकाले महाप्लवः ।
 बभूवानुद्दिनं मेघैर्वर्षद्भिरनुसन्ततं ॥ ८ ॥
 न दिग्बिज्ञायते पूर्वा दक्षिणा वा न पश्चिमा ।
 नोत्तरा तमसा सर्व्वमनुलिप्तमिवाभवत् ॥ ९ ॥
 ततोऽतिप्लवने भूपः स नद्याः प्रेरितस्तटं ।
 प्रार्थयन्नपि नावाप ह्रियमाणोऽतिवेगिना ॥ १० ॥
 अथ दूरे जलौघेन ह्रियमाणो महीपतिः ।
 आससाद् जले रौहीं स पुच्छे जगृहे च तां ॥ ११ ॥
 तेन स्रवेन स ययावुह्यमानो महीतले ।
 इतश्चेतश्चान्धकारे आससाद् तटन्ततः ॥ १२ ॥
 विस्तारि पङ्कमत्यर्थं दुस्तरं स नृपस्तरन् ।
 तथैव कृष्यमाणोऽन्यद्रम्यं वनमवाप सः ॥ १३ ॥
 तत्रान्धकारे सा रौही चकर्ष वसुधाधिपं ।
 पुच्छे लग्नं महाभागं कृशं धमनिसन्ततौ ॥ १४ ॥
 तस्याश्च स्पर्शसम्भूतामवाप मुदमुत्तमां ।
 सोऽन्धकारे भ्रमन् भूयो मदनाहृष्टमानसः ॥ १५ ॥
 विज्ञाय सानुरागं तं पृष्ठस्पर्शनतत्परं ।
 नरेन्द्रं तद्वनस्यान्तः सा मृगी तमुवाच ह ॥ १६ ॥
 किं पृष्ठं वेपथुमता करेण स्पृशसे मम ।
 अन्यथैवास्य कार्य्यस्य संजाता नृपते गतिः ॥ १७ ॥

नास्थाने वो मनो यातं नागम्याहं तवेश्वर ।
किन्तु त्वत्सङ्गमे विघ्नमेष लोलः करोति मे ॥ १८ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

इति श्रुत्वा वचस्तस्या मृग्याश्च जगतीपतिः ।
जातकौतूहलो रौहीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥
का त्वं ब्रूहि मृगीवाक्यं कथं मानुषवदद् ।
कश्चैव लोलो यो विघ्नं त्वत्सङ्गे कुरुते मम ॥ २० ॥

मृग्युवाच ॥

अहन्ते दयिता भूप प्रागासमुत्पलावती ।
भार्या गताग्रमहिषी दुहिता दृढधन्वनः ॥ २१ ॥

राजोवाच ॥

किन्तु यावत्कृतं कर्म येनेमां योनिमागता ।
पतिव्रता धर्मपरा सा चेत्यं कथमीदृशी ॥ २२ ॥

मृग्युवाच ॥

अहं पितृगृहे बाला सखीभिः सहिता वनं ।
रन्तुं गता ददर्शैकं मृगं मृग्या समागतं ॥ २३ ॥
ततः समीपवर्तिन्या मया सा ताडिता मृगी ।
मया चस्ता गतान्यत्र क्रुद्धः प्राह ततो मृगः ॥ २४ ॥
मूढे किमेवं मत्तासि धिक्ते दौःशील्यमीदृशं ।
आधानकालो येनायं त्वया मे विफलीकृतः ॥ २५ ॥
वाचं श्रुत्वा ततस्तस्य मानुषस्येव भापतः ।
भीता तमब्रवं कोऽसीत्येतां योनिमुपागतः ॥ २६ ॥

ततः स प्राह पुत्रोऽहमृषेर्निर्वृतिचक्षुषः ।
 सुतपा नाम मृग्यान्तु साभिलाषी मृगोऽभवं ॥ २७ ॥
 इमाञ्चानुगतः प्रेम्ना वाञ्छितश्चागया वने ।
 त्वया वियोजिता दुष्टे तस्माच्छापं ददामि ते ॥ २८ ॥
 मया चोक्तं तवान्नानादपराधः कृतो मुने ।
 प्रसादं कुरु शापं मे न भवान् दातुमर्हति ॥ २९ ॥
 इत्युक्तः प्राह मां सोऽपि मुनिरित्यं महीपते ।
 न प्रयच्छामि शापं ते यद्यात्मानं ददामि ते ॥ ३० ॥
 मया चोक्तं मृगी नाहं मृगरूपधरा वने ।
 लप्स्यसेऽन्यां मृगीन्तावन्मयि भावो निवर्त्यतां ॥ ३१ ॥
 इत्युक्तः कोपरक्ताक्षः स प्राह स्फुरिताधरः ।
 नाहं मृगी त्वयेत्युक्तं मृगी मूढे भविष्यसि ॥ ३२ ॥
 ततो भृशं प्रव्यथिता प्रणम्य मुनिमब्रुवं ।
 स्वरूपस्थमतिक्रुद्धं प्रसीदेति पुनः पुनः ॥ ३३ ॥
 बालानभिज्ञा वाक्यानां ततः प्रोक्तमिदं मया ।
 पितर्यसति नारीभिर्व्रियते हि पतिः स्वयं ॥ ३४ ॥
 सति ताते कथञ्चाहं वृणोमि मुनिसत्तम ।
 सापराधाथवा पादौ प्रसीदेश नमाग्यहं ॥ ३५ ॥
 प्रसीदेति प्रसीदेति प्रणताया महामते ।
 इत्थं लालप्यमानायाः स प्राह मुनिपुङ्गवः ॥ ३६ ॥
 न भवत्यन्यथा प्रोक्तं मम वाक्यं कदाचन ।
 मृगी भविष्यसि मृता वनेऽस्मिन्नेव जन्मानि ॥ ३७ ॥

मृगत्वे च महाबाहुस्तव गर्भमुपैष्यति ।
 लोलो नाम मुनेः पुत्रः सिद्धवीर्यस्य भाविनि ॥ ३८ ॥
 जातिस्मरा भवित्री त्वं तस्मिन् गर्भमुपागते ।
 स्मृतिं प्राप्य तथा वाचं मानुषीमीरयिष्यसि ॥ ३९ ॥
 तस्मिन् जाते मृगीत्वात् त्वं विमुक्ता पतिनार्द्धिता ।
 लोकानवाप्स्यसि प्राप्या य न दुष्कृतकर्मभिः ॥ ४० ॥
 सोऽपि लोलो महावीर्यः पितृशत्रून् निपात्य वै ।
 जित्वा वसुधरां कृतज्ञां भविष्यति ततो मनुः ॥ ४१ ॥
 एवं शापमहं लब्ध्वा मृता तीर्यक्त्वामागता ।
 त्वत्संस्पर्शाच्च गर्भोऽसौ सम्भूतो जठरे मम ॥ ४२ ॥
 अतो ब्रवीमि नास्थाने तव यातं मनो मयि ।
 न चाप्यगम्यो गर्भस्थो लोलो विघ्नं करोत्यसौ ॥ ४३ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवमुक्तस्ततः सोऽपि राजा प्राप्य परां मुदं ।
 पुत्रीं ममारीञ्जित्वेति पृथिव्यां भविता मनुः ॥ ४४ ॥
 ततस्तं सुषुवे पुत्रं सा मृगी लक्ष्मणान्वितं ।
 तस्मिन् जाते च भूतानि सर्वाणि प्रययुर्मुदं ॥ ४५ ॥
 विशेषतश्च राजासौ पुत्रे जाते महाबले ।
 सा विमुक्ता मृगी शापात्प्राप लोकाननुत्तमान् ॥ ४६ ॥
 ततस्तस्यर्षयः सर्वे समेत्य मुनिसत्तम ।
 अवेक्ष्य भाविनीमृद्धिं नाम चक्रुर्माहात्मनः ॥ ४७ ॥
 तामसीं भजमानायां योनिं मातर्यत्रायत ।

तमसा चावृते लोके तामसीऽयं भविष्यति ॥ ४८ ॥

ततः स तामसस्तेन पित्रा संवर्द्धितो वने ।

जातवृद्धिरूवाचेदं पितरं मुनिसत्तम ॥ ४९ ॥

कस्त्वं तात कथं वाहं पुत्रो माता च का मम ।

किमर्थमागतश्च त्वमेतत्सत्यं ब्रवीहि मे ॥ ५० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

ततः पिता यथा वृत्तं स्वराज्यव्यावनादिकं ।

तस्याचष्टे महाबाहुः पुत्रस्य जगतीपतिः ॥ ५१ ॥

श्रुत्वा तत्सकलं सोऽपि समाराध्य च भास्करं ।

अवाप दिव्यान्यस्त्राणि संहाराण्यशेषतः ॥ ५२ ॥

कृतास्त्रस्तानरीन् जित्वा पितुरानीय चान्तिकं ।

अनुज्ञातान् मुमोचाथ तेन स्वं धर्ममास्थितः ॥ ५३ ॥

पितापि तस्य स्वान् लोकांस्तपोयज्ञसमार्जितान् ।

विष्टष्टदेहः संप्राप्तो दृष्ट्वा पुत्रमुखं सुखं ॥ ५४ ॥

जित्वा समस्तां पृथिवीं तामसाख्यः स पार्थिवः ।

तामसाख्यो मनुरभूत्तस्य मन्वन्तरं शृणु ॥ ५५ ॥

ये देवा यत्प्रतिर्यश्च देवेन्द्रो ये तथर्षयः ।

ये पुत्राश्च मनोस्तस्य पृथिवीपरिपालकाः ॥ ५६ ॥

सत्यास्तथान्ये सुधियः सुरूपा हरयस्तथा ।

एते देवगणास्तत्र सप्तविंशतिका मुने ॥ ५७ ॥

महावलो महावीर्यः शतयज्ञोपलक्षितः ।

शिखिरिन्द्रस्तथा तेषां देवानामभवद्विभुः ॥ ५८ ॥

ज्योतिर्धामा पृथुः काव्यश्चैत्रोऽग्निर्वलकस्तथा ।
 पीवरश्च तथा ब्रह्मन् सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥ ५६ ॥
 नरः क्षान्तिः शान्तदान्तजानुजङ्घादयस्तथा ।
 पुत्रास्तु तामसस्यासन् राजानः सुमहावलाः ॥ ६० ॥
 इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे तामसगन्धर्वे ॥ ७४ ॥

पञ्चमप्रतितमोऽध्यायः ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

पञ्चमोऽपि मनुर्ब्रह्मन् रैवतो नाम विश्रुतः ।
 तस्योत्पत्तिं विस्तरशः शृणुष्व कथयामि ते ॥ १ ॥
 ऋषिरासीन्महाभाग ऋतवागिति विश्रुतः ।
 तस्यापुत्रस्य पुत्रोऽभूद्देवत्यन्तो महात्मनः ॥ २ ॥
 स तस्य विधिवच्चक्रो जातकर्मादिकाः क्रियाः ।
 तथोपनयनादींश्च स चाशीलोऽभवन्मुने ॥ ३ ॥
 यतः प्रभृति जातोऽसौ ततः प्रभृति सोऽप्यप्रिः ।
 दीर्घरोगपरामर्षमवाप मुनिपुङ्गवः ॥ ४ ॥
 माता तस्य परास्मार्तिं कुष्ठरोगादिपीडिता ।
 जगाम स पिता चास्य चिन्तयामास दुःखितः ॥ ५ ॥
 किमेतदिति सोऽप्यस्य पुत्रोऽप्यत्यन्तदुर्भृतिः ।
 जग्राह भार्यामन्यस्य मुनिपुत्रस्य समाखीं ॥ ६ ॥

ततो विषण्णमनसा ऋतवागिदमुक्तवान् ।
 अपुञ्चता मनुष्याणां श्रेयसे न कुपुञ्चता ॥ ७ ॥
 कुपुञ्चो हृदयायासं सर्व्वदा कुरुते पितुः ।
 मातुश्च स्वर्गसंस्थांश्च स्वपितृन् पातयत्यधः ॥ ८ ॥
 सुहृदां नोपकाराय पितृणाञ्च न तृप्तये ।
 पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म तस्य दुष्कृतकर्माणः ॥ ९ ॥
 धन्यास्ते तनया येषां सर्व्वलोकाभिसम्मताः ।
 परोपकारिणः शान्ताः साधुकर्म्मण्यनुव्रताः ॥ १० ॥
 अनिर्द्वैतं तथा मन्दं परलोकपराङ्मुखं ।
 नरकाय न सद्गत्यै कुपुञ्चालम्बि जन्म नः ॥ ११ ॥
 करोति सुहृदां दैन्यमहितानां तथा मुदं ।
 अकाले च जरां पित्रोः कुपुञ्चः कुरुते भ्रुवं ॥ १२ ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

एवं सोऽत्यन्तदुष्टस्य पुञ्चस्य चरितैर्मुनिः ।
 दह्यमानमनोवृत्तिर्द्वैतं गर्गमपृच्छत ॥ १३ ॥

ऋतवागुवाच ॥

सुव्रतेन पुरा वेदा गृहीता विधिवन्मया ।
 समाप्य वेदान् विधिवत्कृतो दारपरिग्रहः ॥ १४ ॥
 सदारेण क्रियाः कार्याः श्रौताः स्मार्त्ता वषट्क्रियाः ।
 न मे न्यूनाः कृताः काश्चिद्यावदद्य महामुने ॥ १५ ॥
 गर्भाधानविधानेन न काममनुरुन्धता ।
 पुञ्चार्यं जनितश्चायं पुन्नाम्नो विभ्यता मुने ॥ १६ ॥

सोऽयं किमात्मदोषेण मम दोषेण वा मुने ।
अस्मद्दुःखावहो जातो दौःशील्यादन्धुशोकदः ॥ १७ ॥

गर्ग उवाच ॥

रेवत्यन्ते मुनिश्रेष्ठ जातोऽयं तनयस्तव ।
तेन दुःखाय ते दुष्टे काले यस्मादजायत ॥ १८ ॥
न तेऽपचारो नैवास्य मातुर्नायं कुलस्य ते ।
तस्य दौःशील्यहेतुस्तु रेवत्यन्तमुपागतं ॥ १९ ॥

ऋतवागुवाच ॥

यस्मान्नामैकपुत्रस्य रेवत्यन्तसमुद्भवं ।
दौःशील्यमेतत्सा तस्मात्पततामाशु रेवती ॥ २० ॥

मार्कण्डेय उवाच ॥

तेनैवं व्याहृते शापे रेवत्यृष्टं पपात ह ।
पश्यतः सर्वलोकस्य विस्मयाविष्टचेतसः ॥ २१ ॥
रेवत्यृच्छ्व पतितं कुमुदाद्रौ समन्ततः ।
भाषयामास सहसा वनकन्दरनिर्भरं ॥ २२ ॥
कुमुदाद्रिश्च तत्पातात् ख्यातो रैवतकोऽभवत् ।
अतीव रम्यः सर्वस्यां पृथिव्यां पृथिवीधरः ॥ २३ ॥
तस्यर्क्षस्य तु या कान्तिर्जाता पङ्कजिनीसरः ।
ततो जज्ञे तदा कन्या रूपेणातीव शोभना ॥ २४ ॥
रेवतीकान्तिसम्भूतां तां दृष्ट्वा प्रमुक्तो मनिः ।
तस्या नाम चकारेत्थं रेवती नाम भागुरे ॥ २५ ॥
पोषयामास चैवैतां स्वाश्रमाभ्याससम्भवां ।